

Дожити до весни

Автор:

[Надія Гуменюк](#)

Дожити до весни

Надія Гуменюк

Життя як детектив. Життя як драма. Життя як воскресіння. Три захопливі історії – про кохання і зраду, любов і ненависть, надію і випробування – туго вплетені в суспільні реалії України. Анна. Єва. Анабель. Що їх поєднує? А може, це сюжет однієї жіночої долі, дуже непростой, непередбачуваної, сповненої таємниць, із карколомними поворотами? Бо ж тричі мала розпрощатися з життям онука поліського скрипаля Луки Баскаля, остання гілочка родинного дерева, коріння якого – поліська красуня та наполеонівський офіцер. Лейтмотивом усього роману є сповідь червоної скрипки, що мандрувала з Парижа на Волинь і стала своєрідним свідком як історичних подій упродовж двох століть, так і особистих людських злетів та падінь.

Надія Гуменюк

Дожити до весни

І

Анна

Життя як детектив

Десь обізвалася скрипка. Звук різкий і надривний, ніби хтось не смичком по струнах провів, а щосили шарпнув їх невмілими пальцями – грубо та безжально.

«Лука заплакав би. Або ж убив би того, хто отак із його скрипкою...», – подумала Анна.

Утім, щоб Лука когось убив... Ото вигадала! Таке навіть уявити важко. От зчинити тарапату[1 - Тарапата (діал.) – голосна сварка. (Тут і далі прим. авт.)], пригрозити скрипчиному кривдникові всіма небесними карами – інша річ, це б він запросто. Особливо, якби йшлося про його «червону панну».

Анна раптом наче побачила перед собою: Лука вклякає перед «панною» на ліве коліно, прикладає праву руку до серця, енергійно стріпує вже сивим, але ще густим, як у парубка, чубом.

– Ваша величносте, дозвольте запросити вас до музики!..

Хвильку-другу мовчить, немов очікує на відповідь, а тоді обережно дістає скрипку з футляра, пробігає пальцями по грифу, ніжно обіймає за «стан», проводить долонею по всіх її витончених вигинах, по ефах і струнах. І тільки після того береться за смичок.

Колись Анна сприймала всю цю прелюдію до гри за жарт, намагання Луки трохи розвеселити її, малу й набурмосену. Потім звикла до дивакуватої церемонії. А от для Луки вона, здається, так і не стала звичкою. Щоразу він наче вперше зізнається у палкому коханні, пропонує руку та серце і трепетно запрошує свою «панну» до музики, як наречену до весільного танцю. Щоправда, відбувається це лише на великі свята, бо для буднів у хаті є ще дві скрипки.

Звук повторився. Справді, нібито голос «червоної панни». Але цього не може бути. Ніяк не може! Вона майже за сто кілометрів звідси, від міста, на самотньому поліському хуторі. Примостилася собі зараз на високій, вишитій малиновими ружами подушці, мов королева на троні, й чекає, коли знову схилить перед нею свою сиву голову та шляхетно простягне руку вірнопідданий, її

хранитель та оборонитель.

Анна також любить «панну». Але найбільше любить Луку. Більше за всіх на світі! Він ніколи не називає її внучкою – лише Анною або ж, але це вже зрідка, коли розмова вельми серйозна, Анною Ярославною. Вона ніколи не кликала його дідусем – тільки Лукою. Це додає до їхньої кровної спорідненості ще й якогось особливого відчуття близької дружби та душевного суголосся.

Утрете скрипка озвалася так болісно і розпачливо, ніби волала про допомогу. Таки «червона панна»!

Кожна скрипка має свою душу – оту маленьку штучку, яку припасовують у середині корпусу, щоб давала вібрацію. Мабуть, майстер «червоної панни» знав якийсь потаємний спосіб, особливий секрет її виготовлення, бо такої вібрації немає більше в жодній скрипці. Та й неповторний тембр її голосу Анна ніколи не сплутає з жодним іншим. Але ж це справді неможливо! Щоб улюблена скрипка Луки – тут, у місті, посеред ночі, та ще й у чужих руках?! Не вірила, не могла повірити. Тільки тривога чомусь стискала і стискала серце – аж до млості.

Розплющила очі, хутко скочила на ноги і застигла на місці: темрява така – хоч в око стрель. Куди ж поділося вікно, у яке завжди кидав жменьку примарного жовтого світла самотній ліхтар, прилаштований на протилежному боці гуртожитського подвір'я? Провела рукою праворуч, над подушкою, – вимикача також немає, а замість килимка, якого сама колись змайструвала з різнокольорових клаптиків тканини і прихопила з дому, – лише гола стіна, шорстка, навіть не поштукатурена, з випнутими прямокутниками цеглин і тоненькими рівчачками між ними. Бр-р-р... А холодно ж як! Вимкнули опалення? Ні, його, мабуть, ніколи тут і не було. Бо звідки б узялася ця неймовірна за давнє затхлість, наче стіни покриті грибковою пліснявою.

Отже, вона не в гуртожитку. А де ж? Пробіглася подумки слідами минулого дня – хвилина за хвилиною, година за годиною. Звичайнісінька субота, уже груднева, але ще по-осінньому мокра та плаксива. Кілька хвилин борюкання зі сном під пронизливе верещання круглого будильника з блискучим нікелевим капелюшком. Підйом, коротка руханка за компанію з Наталкою та Ритою (всього кілька вправ і присідань). Сніданок – яечня з двох яєць, коржик і чорний чай із гілочкою вересу. Хвилин п'ятнадцять ходи від гуртожитку до навчального корпусу. Заняття. Після занять – обід у ідальні, а тоді репетиція в актовій залі, така довжелезна, що їй, здавалося, кінця-краю не буде.

Анна любить музику, дуже любить. Але ця щоденна муштра впродовж двох тижнів уже добряче дістала. Ну скільки можна?! Ать-два-три... Ать-два-три... Ать-два-три... Та її вже хоч посеред ночі розбуди – із заплющеними очима всі мелодії зіграє. Хіба ж вона винна, що дехто й досі в ноти не потрапляє? Але від Солохи дістається геть усім. Авжеж, колективна відповідальність, один за всіх і всі за одного. Бо час «Ч», тобто концерт, уже на носі, до нього менш як місяць, а в них усе не так, усе біс його знає як, їй, заслуженій-презаслуженій Соломії Соломко на прізвисько Солоха (дехто каже ще й Соло в квадраті), дісталися якісь тупі невдахи, яким ведмідь ще під час народження вуха повідтоптував, із такими вушиськами нічого було сюди пхатися, а вони припхалися, і от вона змушена робити з них музикантів, виводити їх у люди, а вони ж як сонні мухи – не ті ноти беруть, не в тому темпі грають, тему не відчують. Хіба це полонез Огінського? Це ж похоронний марш якийсь! Ану повторити всоте! А це хіба танець маленьких лебедів? Це ж якісь охлялі мокрі кури, що ось-ось свої незграбні лапи посеред сцени простягнуть! Енергійніше! АLEGRO! АLEGRO! Та аLEGRO, а не анданте! Ви ж оркестр, а не отара овець!

Солоха, вся у стилі «вамп» – від високої, кольору воронячого крила «бабетти» на голові до лакованих черевиків і чорних мереживних панчіх, – прозвана колись так, вочевидь, за вміння маніпулювати своїми численними залицяльниками, як гоголівська відьма передріздвяними гостями, стоїть на сцені, наче фельдмаршал на військовому плацу. Рядовій Баскаль краще й не пробувати звертатися до неї зі своїм проханням. Ну, припустімо, почне Анна пояснювати, що вона щосуботи іде додому і сьогодні на неї там також чекають, дуже-дуже чекають. І що? Навіть якщо нетерпляча Солоха вислухає до кінця (що мало ймовірно), то відповідь можна відгадати відразу: «Ностальгія за архаїчним хутором і туга за старим дідом – просто сентиментальна патока. Ти приїхала сюди не просто навчатися. Час, час, дівчинко моя, звикати до важкої праці. Запам'ятай – музи не люблять ледачих!»

Отож Наталка та Рита, сусідки по кімнаті, зразу ж після занять стрімголов помчали на автостанцію, а вона до самого вечора була на репетиції. Повернулася, коли вже сутеніло. Ноги підгиналися, руки як перебиті, в горлі пересохло. Дістала з тумбочки слоїк з узваром – чай вона п'є тільки вранці, а кава їй взагалі не смакує. Випила той грушево-яблучний напій без передиху і враз провалилася в сон. Падаючи на ліжко, ще встигла подумати: якийсь дивний присмак в узвару, ніби він скис трохи, варто було його на кухню до холодильника занести, а не в кімнаті тримати, і треба було б роздягтися. Але вона так стомилася, що не лишилося сил навіть гудзика на кофтині розстібнути.

Анна й зараз почувалася недобре. Але сон неначе сорока вкрала. Натомість страх, липкий і бридкий, обступив її з усіх боків, хапав за обличчя, за руки, прокрадався під шкіру й метушився там туди-сюди кусючею мурашнею. Від того хапання та бігання почало нудити. Лежала і сторожко прислухалася до темряви. Щось зашаруділо. Може, миша? Мишей вона панічно боялася. Сіла, підібгала ноги і притиснулася до нерівної поверхні стіни, готова відбиватися від мишачого нашестя. За шарудінням почулося металеве шкрябання у дверях – хтось довго не міг втрапити ключем у замкову щілину. Нарешті-таки втрапив. Пронизливо заскреготіли завіси, мабуть, давно не змащовані. Зарипіли і повільно відчинилися двері. На підлогу впала смуга тьмяного, анемічного, якогось аж потойбічного світла.

Не зразу вгледіла того, хто зайшов, бо він ніс поперед себе гасову лампу. Вже зблизька побачила: це не звичайна лампа, а ліхтар-«кажан», із тонкою металевою сіткою навколо скла та чорним абажурчиком над ним – на хуторі також є схожий (Лука запалює його зазвичай темної пори, вдосвіта або пізно ввечері, коли треба навідатися до хліва чи дровітні). Тільки коли ліхтар опинився поруч, на збитому з грубих дощок столику, з темряви виплило чоловіче обличчя – кругле, схоже на пласку білу маску з темними очницями.

«Наче зомбі з могили виліз чи привид з того світу явився», – подумала Анна і злякано зойкнула, відвернулася, натягла аж до підборіддя ковдру й заплющила очі. Серце пришвидшено застукотіло і стрімко покотилося з грудей до п'ят.

Він підсунув табуретку, всівся навпроти. Відчула несвіже дихання і давнений, міцний запах поту. Здогадалася: чоловік розглядає її, мовчки, сантиметр за сантиметром, обмацує поглядом ковдру, що окреслила обриси тіла. Зрештою, так і не промовивши й слова, вхопив короткими пальцями за підборіддя і повернув її обличчям до світла.

– Розплющ очі! Розплющ, кажу!

Щось, певно, недобачив, бо взяв зі столу «кажана», підніс аж до самісіньких зіниць.

- Не заплюшуй! І не кліпай! Розкліпалася тут...

Намагалася не кліпати. З очей потекли сльози. Хотіла витерти, але чоловік ударив її по руці.

- Но-но! Ти диви, яка візігорна![2 - Візігорна (діал.) - делікатна, витончена.] Я тобі ще ніц не зробив, а ти вже нюні розпустила. Плакса-вакса... Вакса-плакса... На ось, ковтни і не плач, - простягнув на двох пальцях з довгими поламаними нігтями, обведеними чорними підківками бруду, маленьку круглу пігулку.

- Навіщо вона мені?

- Щоб голова не боліла.

- Хіба я казала, що в мене голова болить?

- А хто тебе питає? Ковтай і не жванди![3 - Жвандіти (діал.) - бурчати.] Отак! А теперика можеш спати.

Коли вже човгав до дверей, глянула йому вслід. Якийсь недоладний, непропорційний, ніби складений п'яним горе-майстром із окремих дерев'яних деталей, припасованих абияк. На зсутулених плечах волохатиться сіра безрукавка, чи то з вовчої, чи із собачої шкури, від короткого тулуба, просто з-під тієї «волохатки», довгими тонкими патиками відділяються худючі руки та ноги, обтягнуті дешевим синім трико; розкуйовджена рудувата голова буквально втиснута у плечі, ніби між нею і тулубом зовсім немає шиї.

«Як павук. Авжеж, злий потворний павук», - подумала Анна. Він наче почув її думку, зупинився біля дверей, повернувся впівоберта, насупив брови, приклав пальця до губ, а тоді сердито посварився ним.

- Ну-ну! Цс-с-с... Сиди тихо! Бо...

Провів короткопалою долонею там, де, мабуть, все-таки була схована його шия, - як ножем різонував. І несподівано посміхнувся. Від тієї посмішки на його пласкому блідому обличчі в Анни аж морозом поза шкірою сипонуло. А тоді враз відчула, як тіло зм'якло, стало невагомим і почало розбухати, розширюватися, лускати,

зникати, розчинятися у повітрі, легкою хмариною підійматися догори, під чорну стелю.

Десь, немов за стіною в'язкого туману, пронизливо рипнули і зачинилися двері. Приглушено клацнув замок. Стихло човгання. Знову сумно озвалася, печально зітхнула й голосно схлипнула скрипка.

Лука колись сказав, що «червона панна» просто так ніколи не плаче, цьому обов'язково має бути якась причина. Що ж вона хоче їй сказати, ця стара ворожійка? Чи про що попереджає?

2

Людина може прожити й без скрипки. Скрипці без людини не можна ніяк. Її злети і падіння, популярність і слава, любов і захват – все-все-все залежить від того, в чиїх руках їй судилось опинитися. Я зробила неможливе – сама вибрала для себе скрипаля, а разом із ним – і свою долю.

Мене обожнювали й ненавиділи, продавали й дарували, викрадали й повертали, намагалися втопити й спалити, змушували мовчати й страждати. Мені довелося багато мандрувати, рятуватися від куль самій, рятувати життя іншим, підіймати їхній дух, побувати у найнесподіваніших місцях планети впродовж багатьох років... Але не будемо про роки – я ж таки жінка, та й не просто жінка, а панна, «червона панна». Так мене назвали у Старолісах.

Воістину, незвідані шляхи Господні! Чи міг подумати знаменитий Ніколя Люпо, що його скрипкове диво, знане у найпрестижніших салонах французької столиці, опиниться у цьому маленькому волинському селі, оточеному зусібіч іще первозданними лісами та непрохідними болотами? Чи могла хоч би припустити я такий поворот долі, коли благала її не розлучати мене з моїм Даніелем і послати разом із ним на ту кляту війну?

Отож сталося це під час франко-російської війни і не без впливу наполеонівського дивізійного генерала Жана Реньє. Втім, до особи досвідченого полководця, командира 7-го саксонського корпусу французької армії я не мала

жодного стосунку. Та й самому графові Жану-Луї-Ебенезеру Реньє було не до мене. Відтоді, як я востаннє бачила його у Парижі, він страшенно змінився: постарів (і це в сорок один рік!), розповнів, спохмурнів, забув і про музику, і про муз, до яких був таким прихильним у юності. Військові походи та кровопролитні бої, що забрали майже два десятиліття його неспокійного життя, перетворили колись витонченого естета й вільнодумця, мрійливого романтика й улюбленця прекрасних дам на понурого солдафона з неймовірною військовою інтуїцією та блискучою логікою.

Під час наполеонівського походу 1812 року Жану Реньє випала не вельми приваблива роль. Тоді, як основні військові сили було кинуте на найбільшу та найкривавішу за всю франко-російську війну битву десь поблизу Бородіно, йому доручили за будь-яку ціну втримати на Волині наступальні дії російської 3-ї Обсерваційної армії під орудою генерала Тормосова. Це протистояння двох генералів було не так запеклим і героїчним, як виснажливим і марудним.

Таких zalivних дощів, як цього хмурного вересня, я ще не знала. І Волинь, кажуть, давно не пам'ятала такої мокви. Майже вся територія від Стиру до Бугу опинилася під водою. «Мала війна» на теренах загадкового краю, позначена кількома важкими, але не вирішальними битвами, постійні маневрування між лісами й озерами, що вийшли з берегів, прокладання проходів між болотами та багатотижневе «болотне сидіння» в оповитих осінніми туманами містечках і селах доводили графа Реньє до чорної меланхолії. Він згадував переможні бої в Голландії та Неаполітанському королівстві, перехід Рейну, походи на Сирію, Мальту, Сицилію, Іспанію, Угорщину... Тут же, на цій мокрій, таємничій, геть не зрозумілій для нього Волині, він особливим нюхом чув примарність надії на перемогу. Й інтуїція вкотре не підвела його.

Уже неподалік Любомля саксонцям на чолі з Жаном Реньє та австрійському корпусу, яким командував фельдмаршал Карл Шварценберг, вдалося таки зайняти вигідну позицію. Їх відділяв від російського війська меліоративний канал завглибшки п'ять метрів, через який добре проглядалося розташування ворога. Здавалося, доля нарешті всміхнулася французьким воякам. Та якогось дощового дня обидва командири несподівано підняли свої корпуси із насиджених місць і наказали поспіхом відступати за Буг. Пришвидшило цей авральний відступ таємне донесення про те, що російська армія перекинула на Волинь десятки тисяч своїх солдатів. Таку навалу Реньє та Шварценберг не стримали б. А коли б усе-таки спробували зупинити і залишили навіки у волинських болотах своє різношерсте військо, історія б ім цього не простила.

Отож, прибула я до Старолісів не з Жаном Реньє, а з його небожем, наполеонівським поручником Даніелем Паскалем. Нещодавно, всього за рік до цих подій, Даніель був успішним студентом, на якого чекала блискуча кар'єра у Парижі. Його батько, відомий лікар Жозеф Паскаль, вирішив дати своєму одинаковій медичну освіту, а опісля передати в його надійні руки родинну клініку. Когось би це захопило, підштовхнуло до науки, розбурхало лікарські амбіції. Даніеля ж така перспектива не тільки не тішила, а й неабияк лякала. Він терпіти не міг хвороб і навіть розмов про них, не мав бажання займатися ескулапською практикою і ладен був десятою дорогою обминати пропахле карболкою, ліками та всілякими недугами батькове медичне дітище. Натомість із задоволенням брав уроки гри на скрипці та піаніно і був своїм хлопцем серед музикантів Парижа. Та й характером, емоційною вдачею вдався не у батька, а в маминого кузена Жана Реньє – свого кумира, якого обожнював ще з дитячих літ.

Ще б пак! Дивізійний генерал, військовий міністр Неаполітанського королівства, наблизений до самого імператора Наполеона Бонапарта, герой, який штурмом брав десятки міст, не раз був і контужений, і поранений, але знову й знову ставав до бою! Який хлопець не пишався б таким дядьком?! Яке юне французьке серце не прагнуло битися в ритмі такої бойової слави?!

Ріднили дядька та небожа не лише кров і подібність характерів. Був у їхніх долях однаковий поворот, на який у юності наважується не кожен. Реньє-старший хотів бачити свого сина архітектором, але Жан покинув навчання на архітектурному відділенні і, підхоплений духом революції, записався до війська Наполеона, взявся разом із бонапартистами революціонізувати й удосконалювати світ. Паскаль-старший готував сина до лікарської слави, а Даніель, потай від батьків, облишив заняття на медичному й подався здобувати славу військову, звісно ж, під командуванням свого улюбленого дядька Жана Реньє.

Я була тоді ще зовсім юною, але вже особливою скрипкою. Ніколя Люпо дав мені дуже тонку душу з неповторними вібраціями, а мое ялинове тіло покрив червоним лаком. О, той червоний колір! Такого ще в жодній скрипці не було. Парижем поповзли чутки, що майстер домішав до лаку кров своєї передчасно померлої коханої, яка надзвичайно сильно любила його. Якраз від великої туги за нею він і створив мене. Не знаю, чи правдивими були чутки про кров, але невтамовну спрагу кохання, яка жила в тій жінці, Ніколя справді передав мені. Я з'явилася на світ для того, щоби пробуджувати любов і любити.

Цього ще ніхто не знав. Містичний страх переді мною, моєю дивовижною аурою зупиняв скрипалів, які приходили до Ніколя по інструмент. Вони вибирали інші скрипки, хай і з гіршим звучанням, зате звичайні й звичного кольору. Та він і сам не поспішав віддавати мене. Іноді посеред білого дня зачинявся у своїй майстерні, обіймав мене, тулив до себе й гірко-гірко плакав. Я відчувала, як невимовна печаль і туга за коханою стискає його груди, як почуття до неї гарячою магмою нуртує в серці, готове розірвати його. Що я могла вчинити? Як допомогти? Вбирала у себе любов, що переповнювала мого маестро, поступово звільняючи його від неї, щоб він не так тяжко страждав, а сама натомість усе дужче запалювалася жагою кохання.

Якось до майстерні зайшов Даніель. Щойно я побачила його, почула голос, як зі мною сталося щось неймовірне – почуття, що ними повнилася, пробігли струнами, як електричний розряд. Він торкнувся пальцями до мене – і більше навіть не глянув на інші інструменти. Ніколя ж раптом передумав продавати своє диво. Відмовився навідріз. Даніель і вмовляв, і наполягав, але майстер не поступався. Так тривало кілька тижнів. Даніель навіть робив спроби викрасти мене, став просто одержимий мною. Не знаю, що змінило думку Ніколя. Найімовірніше, на нього вплинула жінка, з якою він побрався та яка страшенно ревнувала його і до попередньої коханої, і до дивної скрипки, яку пов'язували з нею. Одного дня він, тяжко зітхнувши, поцілував мене і віддав моему обранцеві.

– Червоний колір – це твій колір, Даніелю, а саме твоє ім'я означає – «Бог моєї долі». Дивися ж, щоб доля моєї красуні була щасливою! – наказав, передаючи мене в руки молодого скрипаля.

Ніколя Люпо вже тоді порівнювали з маестро Антоніо Страдіварі. Але він не наслідував його, прагнув творити свої шедеври, які б перевершили роботи знаменитого італійця. Мене він вважав справжнім дивом. Тож, розлучаючись, не міг стримати сліз. Справді, ніби від серця відривав.

А мені хотілося співати від радості, тільки-но Даніелеві руки торкнулися до мене. Він був таким вродливим і талановитим, таким пристрасним і веселим, так любив музику і життя, що все це затопило мене неймовірним щастям. Та недовгим було мое безтурботне розкошування. Не встигла намілюватися його палкими очима та густими чорними кучерями, натішитися нашою з ним грою і захватом тих, хто її слухав, як почула, що Дані зібрався на війну. Ладна була струни на собі порвати від розпачу. «Зупинися, Дані! Навіщо тобі та війна? Навіщо?!» Але зупинити його було неможливо. Тоді я вирішила, що мушу бути з ним, навіть там, де мені бути

не хотілося. Яку б мелодію він не починав, я додавала в неї, ніби міцний хміль у солодке вино, одне й те саме: «Візьми мене з собою, Дані! Візьми! Візьми!!!» І він таки почув.

Блискуча кар'єра дядька Даніелю не світила. Жан Реньє розпочав її простим каноніром і вже у двадцять чотири роки, після підкорення Голландії, де виявив блискучі військові здібності, став бригадним генералом. У Даніеля ж особливого хисту до ведення боїв і фанатичного бажання стріляти не знайшлося, а його романтичний дух, захоплення бонапартизмом і прагнення змінити весь світ незабаром вивітрилися. Він щодалі більше розчаровувався. У Бонапартові, який повів за собою тисячі людей під гаслами свободи та демократії, а потім сам почав перетворюватися на маленького тирана, на символ агресії і несвободи. У дядькові, якого ніщо, крім війни, не цікавило. У війні, яка виявилася найбільшим безглуздя, на яке тільки здатне людство, бо не може вона зробити когось щасливим і вільним – ні окрему людину, ні цілі народи. Дані, надзвичайно вразливий і чутливий, тяжко страждав, коли бачив кров і смерть, подовгу оплакував убитих бойових побратимів. Він хотів, щоб у світі панувала гармонія, щоб головними були краса та музика. А як цього хотіла я! Понад усе!

Якось Дані приклав дуло мушкетона до скроні й заплющив очі. Ще б мить – і... Від страху за нього у мене раптом лопнула струна. Звук був таким лунким, наче постріл. Дані кинув свого мушкетона, стривожено підбіг до мене. Потім він довго дивувався, як це без усякої на те причини, просто так, ні сіло ні впало могла лопнути струна? Навіть не здогадувався, що це я в такий спосіб урятувала йому життя.

Що б він робив без мене? Я стала його талісманом та оберегом, його єдиною розрадницею під час «болотного сидіння» на Волині. Варто було Даніелєві торкнутися до мене, як мій голос відвертав його від похмурих думок, нагадував про те, що війна все одно колись має закінчитися, а після неї настане довге та чудове життя, заради якого треба все витерпіти, вистояти, не озвіріти, зберегти в душі здатність любити. Задумлива природа Волині, її просто-таки неймовірна і якась дикувата, магічна краса, щоденне шелестіння дощів і завивання вітру, музикування між боями остаточно зріднили нас із Данієлем. Ми не могли і дня обійтися одне без одного.

Вочевидь, уже ранок, бо світло у прямокутнику одвірка не примарно-тьмяне, як минулого разу, а кольору топленого молока, ледь-ледь підрум'янене першими променями. Втім, сяйнуло воно перед Анною всього на кілька секунд: створіння у тій самій сірій волохатій кацавейці хутко, як вуж, прослизнуло крізь двері й зачинило їх на ключ із середини. Чи то не хотіло, щоб його полонянка дізналася, яка зараз пора доби надворі, чи боялося, щоб вона раптом не надумала кинутися навтікача з цієї смердючої пастки.

Цього разу чоловік поставив на стіл старого плетеного з темної лози круглого кошика – зазвичай у такі збирають картоплю під час копання. Дістав із нього чавунного казанка з вареною бульбою, два квашені огірки, півлітровий слоїк з кислим молоком.

– Їж!

Анна не ворухнулася. Її знудило від самого вигляду закіптюженого казана, зашмуляної, хтозна-скільки разів уже використаної целофанової торбини, з якої на стіл витікав каламутний огірковий розсіл.

«Павук» незадоволено гмикнув і здивовано закліпав очима.

– І чого ото приндितись, шудрата?![4 - Шудрата (діал.) – розкошлана.] Лучче шудри свої причеши. А то... «Розпустила Дуня коси, а за нею всі матроси...» А ти не Дунькою звешся? Ні? А як?

– Химкою.

– Не бреши. Так ниньки дівчат не називають.

Він підсунувся до Анни, короткими пальцями відкинув пасмо волосся з її обличчя, провів ними по голові, як гребінцем.

– О, вже не шудрата.

Стягнув з Анни ковдру з білими латками випнутої з-під протертої тканини вати, хазяйновито розстелив її на дерев'яному лежку, розгладив обома руками. Та

враз передумав – різко зірвав ковдру з постелі й накинув Анні на плечі. Взявся загортати її, як маленьку дитину. Анна злякано відсахнулася, випручалася. Боялася, що він зараз накинеться на неї.

«Павук» розізлився, грубо відштовхнув її до стіни і підсунувся до стола. З цього одного штурхана вона зрозуміла, яка страшна сила прихована в чіпких і тонких, як павучі лапи, руках. Від такого не втечеш. Та ще й коли двері на ключ замкнені, а ключ у його кишені.

– Їж, кажу! Бо наб'ю! Не петрівка повторяти разів кілька. Сказав раз – і їж. Не нервуй мене! – Він замахнувся, ніби збирався вдарити, але в останню мить опустив руку. – Їж, бо охлянеш та й клячею станеш. А нащо мені кляча? Кляча, кажу, мені нащо? Щоб на її сухих ребрах грати? Не хочу здихлі. І пампухи тоже не хочу. Пампуха-ропуха... Ропуха-верескуха... Жінка повинна бути як вишня в соку, а ще – слухняна та здорова. Здорова, як корова! – Він голосно гикнув, прикривши рота долонею. – А ти слухняна?

Анна пересилила огиду, мовчки дістала із закіптюженого казанка картоплину. Бульба виявилася недовареною і недосоленою. Не могла її проковтнути, хоч від учорашнього обіду навіть рісочки в роті не мала. Потяглася до слоїка – краще вже кисляку випити.

Плескати обличчя навпроти розтяглося в задоволеній посмішці. – Правильно. Нема чого гемби[5 - Гемби (полонізм) – губи.] надувати і брикатися, як тая кобилка норовиста. Ти знаєш, хто ти? Ти мій подарок на менини. Значить, мусиш мене слухатися. І істи добре повинна. Весілле буде після Різдва. Зараз не мона. Знаєш чого? Бо пилипівський піст. Хто ж у піст жениться? Хіба антихристи. Їж-їж, наїдайся. У мене бульба, як лагодзінки[6 - Лагодзінки (діал.) – смаколики.]. До Різдва поправишся.

Друга картоплина випала з Анниної руки. Ледве оговталася від почутого. А він уже знов «кажана» до очей підносить.

– Гм... І справді сині... Як волошки... Я люблю волошки... Такої молодухи більш ні в кого немає. А Явдоха казала, що за мене ніхтоне піде. От дурне бабисько! Таке дурне, як сало без хліба!

– І хто ж вам... такий подарунок зробив? – запитала ніби між іншим, намагаючись стримати тремтіння.

– Не викай мені! Хіба молодий і молода викають між собою? – Він підскочив на табуретці, як ужалений. Але на запитання не відповів. – І бульбу не розкидай! Смітиш тут харчами... В мене тої бульби повний льох. Але ж я старався, варив, а вона – під ноги... Гріх! Скоро станеш мею жінкою, то я з тобою не так побалакаю!

Я тебе навчу, як треба ідло шанувати.

Посмішка перейшла в гримасу, брови засмикалися, очі під бровами заметушилися, затріпотіли, як два сріблясті мальки, викинуті з озера на суходіл. І чого він так розлютився?

На! – тицьнув таку саму, як і вчора, пігулку до Анниних вуст. – Ковтай! Ковтнула? Ковтнула, питаю?

Анна мовчки кивнула головою. Її тіпало як у пропасниці, не знати, від чого більше: від страху чи від холоду, що пробирався аж до кісток крізь стареньку ватяну ковдру. «Павук» поставив казанка та слоїка до кошика, зробив крок до дверей, але зразу ж повернувся – виставив банку назад на стіл.

– Мо', пити схочеш...

Ще трохи пововтузився, посмикав тонкими руками та ногами, як павук у павутинні. Дістав із кишені білого сухаря, поклав біля слоїка з кисляком і почовгав до дверей. Знову озирнувся.

– Там у кутку відро...

Клітка зачинилася.

Та за кілька хвилин у дверях знову зашкрябав ключ. «Павук» приніс жіночого кожуха, накинув його поверх ковдри. Потупцяв на місці і, не мовивши й слова, вийшов.

У півмільйонному війську, яке Наполеон повів на Росію, були не тільки французи та стотисячна армія поляків, а й італійці, австрійці, баварці, саксонці... Іноземці воювали з примусу, тож їх найменше цікавили харизма та далекосяжні плани Наполеона. Вони не вельми рвалися до бою і не гребували мародерством на чужій землі. Та ще більше грабувало місцевих селян російське військо – забирало у посполитих своєї ж Російської імперії харчі, фураж, вози, коней, волів та й самих їх забривало у солдати, перетворюючи на гарматне м'ясо. Чимало волинян, для яких ця війна була чужою та які не хотіли коритися жодній силі та жодному імператорові – ні французькому, ні російському – пішли до лісу, за спасенні поліські болота. Лише вони знали потаємні стежки через драговину, до якої зайди навіть підступити боялись. У лісах селяни створювали загони, які влаштовували на лісових дорогах засідки. І хоч російський генерал Тормосов писав у звітах імператорові Олександрові Першому про величезний патріотизм волинських партизанів, які грудьми стали на захист Російської імперії та імператорського престолу, саме його солдатам найчастіше діставалося від місцевих. Бо що принесе той француз Наполеон Бонапарт, вони не знали, а от від російського царя-батюшки вже натерпілися вдосталь і не поспішали віддавати нажите тяжкою працею його офіцерам. Напади закінчувалися по-різному: здебільшого перемагали селяни, які несподівано з'являлися на лісових дорогах і знову привидами зникали в хащах, але бувало, що й військовики брали у полон своїх нападників.

Від одного з таких лісовиків Даніель почув історію про загадкове озеро, з якого вже кілька століть чути мелодію дзвонів. Нібито колись, у давнину, й до цих неприступних нетрищ дісталася монголотатарська орда. Набіги ординці вчиняли за однаковим сценарієм: у черговому поселенні спочатку скидали дзвони із дзвіниць, грабували церкви, а тоді бралися до людей – забирали молодь у ясир, викрадали дітей. Та в цьому селі («оно воно тамечки, за лісом») сталося диво: щойно ординці полізли на дзвіницю, аби поскидати з неї дзвони, як земля почала осідати, провалюватися, забираючи із собою і церкву, і ворогів. За кілька хвилин у провалля заструменіла вода з підземних джерел. Так з'явилося озеро з чистою, як сльоза, і цілющою водою. Оті дзвони затопленої церкви й досі озиваються із самого дна озера.

Селянин божився, що колись у лісі, як заготовляв деревину, сокирою ногу поранив, а цілюща вода з озера так затягнула рану, що й сліду від неї не зосталося. (Він закасував полотняну холошву та виставляв напоказ свою худющу

ногу, на якій і справді навіть рубця не виднілося. Та хтозна, чи той рубець узагалі колись був на його жилавій нозі?) А ще в селі люди полюбляють сидіти на березі та слухати, як вода грає, а грає вона так, що аж за душу бере – ніби на дні дзвонар сидить і за бомкала дзвонів смикає. Казав, як не вірять пани французькі офіцери, то хай поїдуть і подивляться та послухають – такого дива дивного більш ніде у світі немає.

Даніель, вирушаючи на війну, трохи підучив російську. Та місцеві мешканці розмовляли не російською, а зовсім не схожою на неї мовою. Тож французам під час спілкування з ними доводилося покладатися на тлумача. Чи справді саме так розповідав той лісовий чоловік, чи тлумач неточно переклав – важко сказати. Бо легенда така на Поліссі є, і дзвони, подекують, із-під води справді чути, але не щодня, а тільки на певні свята. Даніель, природжений музикант, так спалахнув бажанням послухати ту дивовижну мелодію озерних дзвонів – не спинити. Кортіло, мабуть, і трохи помандрувати й розважитися. А може, сама доля втрутилася та підштовхнула молодого офіцера в дорогу, що мала змінити все його життя.

Увесь день Даніель підмовляв трьох молодих рудоголових саксонців вирушити до загадкового поліського села. Ті спочатку відмовлялися: їх абсолютно не цікавили якісь там дзвони, що озиваються крізь воду, та й сама цілюща вода їм ні до чого – на їхніх загартованих війною тілах не те що ран, жодної подряпини немає. От якби чимось поживитися чи хоча б харчів прихопити, тоді інша річ. Я хвилювалася не менше за Даніеля. Думала, що цього разу він не візьме мене із собою, а відпустити його самого було страшно. Та як би він мене залишив!

Це сталося останньої неділі вересня, пополудні. Даніель і ті троє хлопців, з якими він домовлявся напередодні, осідлали баских першеронів і потай покинули військові позиції неподалік Любомля. На піщаній лісовій дорозі, що в'юнилася між височенними столітніми соснами, пришпорили коней. Ті, розриваючи могутніми грудьми густий туман, летіли над землею так, ніби їх також кликав до себе загадковий озерний дзвін.

Коли Даніель приїхав до села, назву якого навіть вимовити не міг, я була ще просто скрипкою. Тулилася до Даніелевого плеча, крізь шкіру речового мішка чула, як б'ється його серце.

Поява чотирьох французьких вояків неабияк наполохала молодь, яка зібралася у дерев'яній, пофарбованій на сине сільській хаті під новою солом'яною стріхою.

Зазвичай молоде покоління сходилося на вечорниці (їх тут називають прадьонками) ближче до зими, коли завершуються осінньо-польові роботи й дівчата беруться прясти та вишивати, а хлопці щось майструвати. Цьогорічні ж затяжні дощі часто заганяли людей до обійсть, затримували роботу на полі та наганяли нудьгу. А молодим хотілось повеселитися. Втім, тепер веселитися зійшлися переважно дівчата. Хлопці – хто на війні, хто в лісі.

Пісня обірвалася на півслові: дівчата злякано посхоплювалися на ноги, готові чкурнути за двері, а кілька парубків стали ховати їх, затуляти своїми плечима від чужинців. Але Даніель і саксонці зупинилися на порозі, поговорили трохи поміж себе й привітно замахали руками, показуючи, що прийшли з добрими намірами.

– Гулять-гулять... Петь! Мы слюшать, – ламаною російською звелів Дані, весело стріляючи чорними очима по дівочих голівках.

Дівчата підкорилися тому наказові, проте повсідалися подалі від порога – хто за столом, під покутем, хто на дерев'яному ліжку за піччю. На довгій, від стола аж до мисника, лавці під стіною лишилися місця для несподіваних прибульців.

Кілька хвилин стояла тиша: місцеві вечорничники та непрохані гості роздивлялися одні одних. Сільських цікавили французькі мундири та мушкетони за плечима, саксонці продовжували пасти очима дівчат, а Дані прикипів раптом поглядом до дивного струнного інструмента, схожого на скрипку.

То, власне, й була скрипка, поліська «видовбанка», зроблена сільським самоуком із сухого стовбура груші. Інструмент не мав нижнього та верхнього дек, обичайок, резонаторів та інших елементів, властивих класичній скрипці. У шматку дерева було просто видовбано виямку потрібної глибини та ширини, над заглибиною натягнуто струни.

Самоуків у селі не бракувало. Чи не кожен парубійко, який підріс до пастушого рангу, вмів змайструвати з деревини сопілку чи трубу, «вабика» для приваблювання звірів і птахів чи очеретяного пищика. Але щоб виготовити «видовбанку», потрібні були і майстровиті руки, і неабияке терпіння, і чимало часу, якого в селізавше бракувало. Та й навчитися грати на такому інструменті не кожному вдавалося. Тож зустрічалася скрипка-«видовбанка» на поліських теренах нечасто й завжди привертала до себе увагу на сільських святах.

Про все це я дізналася пізніше, коли оселилася у Старолісах і наслухалася місцевих розмов. А тоді так само, як і Даніель, здивовано розглядала інструмент.

Юний скрипаль, ще підліток, угледівши Даніелеву зацікавленість, підняв свою «видовбанку» з колін, притиснув до грудей і гонорово торкнувся струн. Хотів здивувати дженджуристих вояків – а бачте, мовляв, як у нас уміють! Дивіться та вчіться! Звук пролунав трохи глухувато, ніби пташка спросоння скрикнула, потім вирівнявся, зазвучав вище й дзвінкіше. Хлопець весело притупнув ногою.

Ой мала я чоловіка, чоловіка мала,

Посадила на пеньочку та й ворона вкрала...

Даніель прислухався, кивнув головою, наче підтакнув мелодії, усміхнувся. Тоді хутко притиснув мене до грудей. Я аж затремтіла від збудження, коли він ніжно провів рукою по моїх граційних вигинах, ніби погладив кохану дівчину. А тоді торкнувся смичком струн – і моя душа завібрувала, заспівала.

Такої реакції слухачів ми ще ніколи не зустрічали. Вони дивилися з таким захватом, неначе на з'яву небесну. Даніель аж розцвів від такої уваги, видобував з мене мелодію за мелодією і весело стріпував чорним чубом. Бідний хлопчик! Він не здогадувався, що вразила цих молодих селян не його віртуозна гра і не мелодії класиків світового музичного мистецтва, про яких ті й гадки не мали. Їх приголомшила я! Мое прекрасне ялинове тіло, що аж пашіло червоним лаком, витончені лінії «стану», елегантні ефи, моя душа з унікальними вібраціями, що вихоплювалися з корпусу та робили звучання неповторним. Вони такого ще зроду не бачили й не чули.

Що Париж, що Староліси – люди в основі своїй скрізь однакові, всі з одного тіста зліплені: хочуть любові та ласки, когось ненавидять, чогось бояться. Мій червоний колір і тут породив купу чуток, ба навіть посіяв містичний острах. Поліське село, відгороджене лісами та болотами від збуреного війнами й технічними новаціями світу, ще й досі поклонялося духам природи і вірило в надприродні сили. Реальність у ньому тісно перепліталася з легендами та міфами, а християнська віра мирно співіснувала з язичницькими віруваннями у вовкулаків і перевертнів, домовиків і русалок та в усіяку іншу лісову силу й болотяну нечисть. Наступного ранку воно вже гуло розтривоженим вуликом. Казали: французький поручник хвалився, що навіть у бою не розлучається зі своєю скрипкою, бо вона зачарована, її не беруть ні кулі, ні шаблі. Дивувалися: як

то так, щоб кулі скрипку не брали? Із вуст у вуста передавали історію про те, що скрипка нібито просочена дівочою кров'ю: дівчина до нестями кохала молодого француза, тож навіть після своєї смерті залишається поруч із ним, оберігає його.

Про те, що я чарівна, Даніель і справді сказав жартома. Його жарт упав на сприятливий ґрунт. Та нікого й не цікавило – правда це чи вигадка. Новина зі швидкістю осіннього вітру гуляла селом і зупинити чи спростувати її ніхто вже не міг. На одній вулиці говорили, що красуня дуже сумувала за хлопцем, коли він пішов на війну та не подавав звістки про себе, а як сум душу висушив, померла від туги. На другій, навпаки, – що юна красуня зрадила коханого, який її шалено любив, і той не простив їй цього...

Та все село сходилося на одному: щось у цій дивній скрипці є особливе, щось таке, чого не може мати звичайний шматок ялинового дерева зі струнами, – якась неземна магічна сила, якесь ворожійство, що надає «червоній панні» неймовірної влади над людьми.

Моя нібито чаклунська сила чомусь одразу впала на Устинку Михайлюкову. На прадьонках було так багато ще не засватаних дівчат, але саме між нею та Даніелем пробігла іскра, від якої вони обое враз спалахнули. Ті два спалахи потягнулися один до одного й стали єдиним полум'ям, яке вже нікому несила було загасити чи розділити. А в хаті Михайлюків ще на Спаса сватам рушники пов'язали і вже до Устинчиного весілля готувалися. Хіба ж би порушила слово сільська красуня, розумниця та слухняниця мамина й татова, хіба ж би забула про свого нареченого й отак безсоромно витріщалася всенький вечір на смаглявого і чорноокого, високого і цибатого, як бусел, чужинського поручника, якби не скрипчине чаклунство-ворожійство? Та ніколи!

Даніель цих розмов уже не чув. Уранці, коли вони перекочувували від хати до хати, з вулиці на вулицю, мов клубки осіннього туману, він і саксонці сиділи за дубовими дверима сільської олійниці – зі зв'язаними руками та кляпами в ротах. Хтось дав знати Федорові, Устинчиному нареченому, про непроханих гостей, їхню дивну поведінку та залицяння до сільських дівчат. Федір з кількома односельцями полював на французьких вояків і здавав їх російським ратникам. Він вірив, що перемога Росії над армією Наполеона принесе відміну кріпацтва та автономію від імперії, а йому особисто ще й чималий шмат землі за особливі заслуги. Цього ж разу Федір вагався: чи не краще на місці розправитися з французом, на якого, кажуть, увесь вечір дивилася його наречена Устинка?

Це були не звичайні хлопські ревності. Устинка кілька років прислужувала у маєтку Косінських. Молода панночка ставилася до неї не зовсім по-панськи – вона вподобала кмітливу та вродливу сільську дівчину і навіть ділилася з нею своїми дівочькими секретами. Потім Терезу відправили до Житомира у приватний пансіон баронеси Сабіни де Конті, де, крім російської та польської, вивчали французьку мову. Влітку, на вакаціях, Тереза взялася навчати французької й Устинку. Вона не приховувала своєї симпатії до Франції, зокрема й до Наполеона, який обіцяв створити Велике герцогство Варшавське. Устинка також перейнялася настроями Терези. Федір це знав, тож його ревності до французького поручника, який на прадьонках вигравав на своїй червоній скрипці та не зводив очей з його дівчини, мали особливий підтекст.

Три ночі ми з Даніелем і його попутниками провели в холодній олійниці. Четвертої хтось тихо відчинив двері. То була Устинка.

5

«Павук» приплітався щоразу з тим самим круглим кошиком. Мовчки викладав на стіл якісь харчі, зазвичай бульбу – в мундирах, недоварену та недосолену, черствий шматок хліба, квашені огірки, іноді кусничок жовтого сала, яке, вочевидь, вже не менш як рік тому було свіжиною, варене яйце. Всідався навпроти і дивився, як вона їсть, ковтаючи разом із його «делікатесами» сльози. Мабуть, відчував якесь особливе задоволення від того споглядання. Після вечері клав їй на долоню круглу пігулку й чекав, поки дівчина візьме її до рота. Анна навчилася ховати пігулку за щокою і потім випльовувати. Ще після першого разу, коли це крихітне коліщатко «вимкнуло» її, вона зрозуміла небезпеку, затаєну в ньому. Хтось дуже старається звести її чи то з розуму, чи зі світу.

За тижнів два меню трохи урізноманітнілося. Якось «павук» мовчки дістав із кишені смаколика – зеленого м'ятного півника на патичку. Обтрусив його від крихт і простягнув Анні з таким виглядом, наче ключа від неволі вручав. Наступного разу дав мерзле обледеніле яблуко – воно, ймовірно, не впало восени разом з іншими, примерзло до гілки, й він щойно збив його звідти. Колись Анна також шукала такі солодкі лагодзінки в саду на хуторі. Кілька впертих яблук зазвичай залишалися на верхечках яблунь до самих морозів і їх доводилося збивати довгою тичкою. Наступного (ранку? дня? вечора?) «павук» висипав

просто на ковдру жменю ліщинових горіхів. А якось таємниче підсунув під подушку кольорову металеву коробочку з такими самими кольоровими монпансьє. Робив це так, ніби віднайдений десь золотий скарб приніс.

Іноді розчісував їй волосся своїми незграбними пальцями. Анну лихоманило від кожного його доторку. Попросила принести гребінець, аби позбутися того розчісування, але він немовби й не чув. Напевно, отримував якесь особливе задоволення ще й від того, що гладив її по голові. Якось вхопив за груди. Нібито поправляв комірця на блузці й раптом опустив руки нижче. Анна знетямилася. Щосили затиснула в кулаках його чіпкі пальці, аж котрийсь із них, здається, хруснув, зі злістю відірвала від себе. Вже готова була отримати удар, аж очі заплющила. Не вдарив.

За час відвідин кілька разів підливав гасу до ліхтаря-«кажана» та заправляв у нього гніт, що згоряв дотла. Через два-три рази приносив воду в глиняній мисці. Потім зливав її у відро і виносив.

Повітря в кімнаті стало аж ідким – «кажан» виділяв чадний газ, скло на ньому закіптюжилось, зовсім почорніло й ледь пропускало світло. Анна задмухувала червоний язичок полум'я і сиділа в темряві, тримаючи наготові коробку з сірниками. Давно втратила лік дням. Усі вони витягнулися в одну довгу ніч, підсвічену «кажаном».

Коли побачила на столі принесену мисочку з вареною пшеницею, посипаною цукром і нетовченим маком, яку «павук» назвав кутею, зрозуміла, що вже Святвечір. Отже, вона місяць просиділа в цій тісній смердючій норі. Цілий місяць, що здався їй вічністю! Чого ж це недоумкувате чудовисько хоче від неї? Що він задумав? Як поведеться після Різдва?

Малоймовірно, щоб раптом відчинив двері та випустив її звідси на всі чотири боки. Не віряться і в обіцяне весілля. Та й хто може знати, яке божевільне весілля вже витанцьовує в його неадекватній голові.

Відсунула від себе кутю.

– Спочатку годиться зірку на небі побачити, а тоді вже кутю їсти, – сказала і відвернулася.

– А я вже бачив. Виглянув у вікно, а вона така... Ну, така, як ото квята[7 - Квяти (діал.) – квіти.] червона розцвіла. Бо надворі ясниця[8 - Ясниця (діал.) – ясна погода.], сніг не падає і хмар немає.

– Це ти бачив. А я?

– Ото дурна! Як же ти побачиш? Я ж не можу її зняти з неба і сюди принести.

– Зате можеш вивести мене звідси.

– Не мона!

– Хоч на одну хвилинку!

– Не мона!

Анна затулила обличчя долонями. Він затупотів своїми непропорційно довгими худючими ногами, засопів, закліпав очима.

– А ти мене вже полюбила? Скажи, полюбила? Бо ж завтра Різдво, скоро мені женитися. А я по любові хочу, по-справжньому. Щоб як чоловік і жінка...

– Ні! – крикнула.

Якби отим коротким «ні», у яке вклала всю свою ненависть, можна було проштрикнути йому груди, вдарити в самісіньке серце... Але він і так аж сахнувся, вже не пополотнів, а позеленів. Що ж, хай лютує, хай б'є. Та «павук» раптом сів на табуретку і захлипав – спочатку жалісливо, по-дитячому, а потім голосніше, голосніше, аж поки плач не перейшов у виття.

– Як же тебе любити, коли ти не слухаєшся мене... – сказала стихшено, налякана тим виттям.

– Я буду слухатися! Буду! Буду! – Він ще раз схлипнув і якось враз, за секунду заспокоївся, вишкірив зуби у посмішці.

– То відчини двері, випусти мене звідси. Давай удвох вийдемо. Ненадовго – тільки глянемо на небо і зразу ж повернемося назад. Хіба ти не знаєш, що на першу зірку на Святвечір загадують бажання? От ми і загадаємо. І тоді все буде так, як ти захочеш.

Ловила його на хитрість, як рибалка тупу рибину на гачок. Рибина гачок заковтнула, але підпливати не хотіла, вагалася, пручалася. Ну от, все-таки пішов до дверей. Дістав із кишені ключа, вже нібито й простягнув його до замка, але раптом хутко заховав назад.

– Ні-ні! Не підходь! Тобі не мона! Не мона виходити! Казьо розсердиться. Не мона Казя сердити, бо бити буде. От як станеш мою жінкою, весілля справимо, тоді вийдеш... В піст женитися не мона, гріх. Але завтра не буде посту. Казьо мені ще подарок привезе. Мо', він уже приїхав? Ти не чула? Піду-но подивлюся. Побачу і попрошу. Ти знаєш, як просити? Треба стати на коліна й отако руки скласти. Я вмю просити.

– Який ще Казьо? Хто це такий? До чого тут він? Хіба ти мене цілий місяць для нього тримаєш? А як же наше весілля?

– Наше весілля... Наше весілля скоро... Після Різдва... Ти моя молода! Не Казьова... Не! Не Казьова! Не! Моя! Казьо... Він такий... Зараз... Я стану на коліна і попрошу... Вийдеш, побачиш зірку, а тоді... Тоді ми з'їмо кутю і ти мене полюбиш... До самої смерті. Так, як я тебе полюбив. Крепко-крепко. Я тобі лагодзінки буду приносити, шальоху[9 - Шальоха (діал.) – святкова квітчаста хустка.] куплю і пальто нове, бо твоє вже старе й тоненьке... Хіба мона в такому тоненькому зимою ходити? А Явдоха казала, що мене ніхто не полюбить. Дурна баба! Бабисько дурне! Як сало без хліба...

Він гримнув дверима, клацнув замком і зник.

Кутя так і зосталася незачепленою.

У четвер, на світанку, на піщаній лісовій дорозі, що вела від Старолісів до позицій корпусу генерала Реньє, з'явилися п'ятеро: чотири вершники у військових мундирах, на бойових конях першеронської породи, в яких витривалість французьких важковиків поєдналася з гарячою кров'ю арабських скакунів, і вершниця – у сірій, вишитій на грудях і рукавах свитці, запнута квітчастою шальохою з червоними китичками-френдзелями, на невеликому гнідому жеребчикові. Вони тихо вислизнули із Старолісів, коли там ще жодне вікно не блимнуло й жодні двері не рипнули. Минули кілька поселень, що визирали з ранкової імли – то ліворуч, то праворуч від лісової дороги – тільки блискучими банями церков.

У ямочки на дівочих щоках навіть найнепрístupніші фортеці провалюються. Колись цей вислів ми з Даніелем почули у паризькому салоні мадам Роше. Мені він дуже сподобався, а Даніеля розсмішив. Дані, до рук якого ладне було впасти не одне дівоче серце, своє вважав воістину непрístupним. Тоді він виношував таємну думку про відмову від навчання в медичному університеті, втечу на війну, марив бойовими подвигами, славою і не обіцяв юним парижанкам нічого більшого за легковажний флірт. Що я могла сказати самовпевненому хлопчиськові? Що ще жоден із таких як він не оминув пастки, назва якій – кохання? Захоплений собою Дані тоді все одно не почув би мене.

І ось ця непрístupна фортеця провалилася в ямочки, що так спокусливо тремтять на щоках юної чужоземки. Пірнула в них разом з усіма своїми вежами, бійницями та високими мурами. Я слухала його шепіт і дивувалася. Що це з моїм Дані? Невже й справді він ніколи не бачив таких синіх очей? Хіба справді ніколи не чув такого оксамитового сміху та не цілував таких солодких вуст? Спочатку ще вагалася: може, це черговий флірт, неймовірно, щоби поручник Паскаль так раптово й несподівано втрапив у власну пастку. І де? За тисячі кілометрів від Парижа. Ще сподівалася на це. Та марними були мої сподівання. Ніхто ж так не відчував його серце, як я. А воно вже говорило, що мій маестро не зможе далі жити без цієї світлокосої полісянки, що без неї йому світ немилий. Уночі, коли дівчина відчинила двері викраденим у Федора ключем, вони змовилися втікати. Вирішили просити Жана Реньє, щоб той відпустив Даніеля з війська й допоміг дістатися Франції. Дядько Жан, звісно, грубий солдафон, звиклий усе робити тільки за військовим статутом, але ж таки рідна кров. Мабуть, і він колись кохав. То невже не допоможе?

Ще на порозі сільської хати, у якій проходили прадьонки, Даніель вихопив поглядом Устинку з дівочого гурту. Він говорив саксонцям про дивну зіроньку,

що, здається, падає йому просто в серце, дивлячись при цьому тільки на неї. Вона ж і бровою не повела, що зрозуміла, про що він. Його слова потішили її, та й по всьому. Бо якій же дівчині не подобається, коли її зіронькою називають? Але я знаю – закохалася Устинка в Даніеля щойно почула мій голос. Я співала про кохання, а її серце вторило мені. Тепер вона ладна їхати хоч на край світу – за ним, моїм Дані...

Працьовитий жеребчик не звик до вершника. Дівчина також ніколи не їздила верхи. Вишита поліською гладдю подушечка, припасована замість сідла, сповзала, Устинка перехилилася разом з нею і ризикувала впасти. Даніель підхопив її на руки, посадив поперед себе, міцно пригорнув. Тепер ми обидві тулилися до нього – вона до грудей, а я до плеча. Боже, як я ревнувала! Як болісно та шалено ревнувала! Аж плакати хотілося. Вже подумала, як би то зробити так, щоб ота причепа у квітчастій хустці пересіла назад на свого коника, на круглих боках якого теліпалися два її клунки з пожитками. Та цієї миті хтось схопив за вуздечку Даніелевого вороного першерона.

– Стій!

Я впізнала той парубочий голос – один із тих, що звучали під час нападу й арешту французьких вояків після прадьонки. А парубок уже цілився своїм карабіном Даніелеві в чоло. Дані миттю нагнувся до сідла, щоб дістати з присідельної кобури пістолет. Але багнет уп'явся йому в груди, а над головою з обох боків зблиснули мисливські ножі – на допомогу нападникові підскочили його побратими.

– І не рипайся! – зі злістю наказав той самий голос.

– Федьку, не смій! – закричала Устинка. – Не чіпай його! Це я сама так захотіла! І двері в олійниці відчинила, і хлопців випустила, і з власної волі поїхала з поручником. Я люблю його, Федю!

Ще з десятків одчайдухів, озброєних палицями, ножами та сокирами, оточили вершників. Саксонці навели на них мушкетони, проте Даніель наказав не стріляти. Зрозуміло, чому. Боявся, що коли його товариші вб'ють Устинчиних земляків, вона не простить йому цього. Та й як би він після того дивився їй у вічі?

– Ах ти ж, любовальниця[10 - Любовальниця (діал.) – жінка, яка часто закохується.] французька!.. Коли ж ти встигла так його полюбити, що ладна покинути рідну хату і за ним світ за очі їхати? А чим же я тобі не до шмиги? Хіба ж я хазяїн лідавий[11 - Лідавий (діал.) – поганий.] чи на тілі якийсь гандж маю? Чи не вгоджав тобі, як справдешній царицімператриці? Пересідай на Орлика й хутко додому, там і поговоримо! – звелів Федір.

Устинка ніби й не чула, тільки міцніше притиснулася до Даніеля. – Відчепися від нього, стидомирнице![12 - Стидомирниця (діал.) – безсоромниця.] – Федір з такою силою смикнув за свитку, що Устинка ледве втрималася на коневі.

– Нізащо!

– Злазь, кажу! І то хутко!

– Не хуткай! Ти мені не чоловік, щоб командувати мною. І ніколи ним не будеш. А розлучите нас – втоплюся.

– Краще втопись, ніж хвойдою маеш стати...

– Но-но! Думай, що кажеш. Вона моя сестра. І не для того ми її повертаємо, щоб вона топилася, – сердито перебив хтось Федора.

– А якби тебе отак, Макаре... Якби твоя Галя... – Федір люто полоснув ножем по шкіряній торбі за плечима Даніеля і відскочив до дерева.

Я відчула чужі руки, грубі, зі шкарубкими пальцями й твердими, як залізо, нігтями. І тієї самої миті злетіла вгору. Федір розмахував мною так, наче збирався кинути якомога далі та розбити об стовбур дерева.

– Бачите цю червону ворожійку, цю відьму французьку? То дивіться востанне. Бо зараз її вже не буде...

– Ой, Федірочку! Ой, голубчику! Не розбивай! Вона ж нічого не винна! Віддай її, прошу тебе! – заблагала Устинка й голосно заплакала.

– Добре, не розіб'ю, – начебто погодився Федір, спантеличений її сльозами. А тоді зареготав: – Ну то хай втопиться замість тебе. Клянуся, що ниньки вона піде на дно озера, як сокира!

Федір розвернувся і галопом помчав до села. Сторопілий від такого повороту, Дані пришпорив свого першерона й кинувся навздогін моему викрадачеві. За ним та Устинкою рушила вся сільська ватага. Саксонці, залишені напризволяще, погнали коней в інший бік – до своїх позицій. Вони не знали, що сьомий корпус генерала Реньє ще два дні тому перейшов Буг і зараз перебуває на території Польщі. Російські ратники, на яких саксонці нашттовхнулися неподалік Любомля, де був розміщений штаб генерала Тормосова, взяли їх у полон без жодного спротиву, бо втричі переважали за чисельністю.

А в цей час у Старолісах розгорталася інша драма. Наша з Даніелем. Федір об'їхав пологий берег озера, видерся на заліснений пагорб на протилежному боці, підняв мене над головою і зловтішно глянув на свого суперника, який порівнявся з ним. Від того, що Устинка так і сиділа поруч із Даніелем, обійнявши його руками, зраджений наречений ошалів. Він закрутив пасок карабіна на моему грифові, мов мотузку на ніжній дівочій шиї, розмахнувся і щосили пожбурих. Холодна вода обпекла мое тіло, а карабін потягнув на дно. Даніель, не вагаючись, стрибнув за мною. Зазвичай це озеро й так глибоке, а заливні осінні дощі так наповнили його, що воно аж із берегів вийшло, як після весняного паводка. Щоб дістати мене, Даніелеві довелося пірнати кілька разів.

Отоді я й почула мелодію дзвонів. Направду почула. Вона долинала з глибини, наче з іншого світу. Звучала зовсім тихо, але змушувала вібрувати і дзвеніти всю воду. Та дивовижна вібрація висмикнула мене з піщаного дна озера, підняла на поверхню і підшттовхнула до Даніеля.

7

Анна зрозуміла: він уже не прийде. Може, щось сталося. А може, це і є різдвяний план таємничого Казя – покинути її тут померати. Скільки вона ще протримається? Вочевидь, недовго. «Кажан» ось-ось погасне – нижній кінець короткого гнота ще ледь-ледь дістає до каламутного гасу на дні, а верхній уже не горить, а чадить, залишаючи на склі лампи нові чорні смуги сажі. Дихати

нічим. На столі тільки мисочка із с'як-так звареною пшеницею та склянка узвару. Про дванадцять страв пан господар, мабуть, забув, а може, й не забув – просто й не думав їх сюди приносити.

Схопила табуретку і з відчаєм швиргнула її у двері. Здалося, що від удару задрижали стіни. Але на гуркіт ніхто не прибіг. Отже, справді нікого поблизу немає, інакше б її тюремник був уже тут. От і добре. Дуже добре! Бо вона не збирається помирати в цій темній норі. Не можна помирати у сімнадцять років та ще й у Святвечір!

Підняла табуретку, відступила до стола і знову щосили кинула. Тоді взялася методично бити нею у двері. Гамселила доти, доки стілець не розтросився і його грубі ніжки з необтесаних дерев'як розлетілися навсібіч. Не біда, ніжки, навіть кожна зокрема, – також зброя. Схопила одну з них і пішла на таран. Кидалася на двері знову й знову, знову й знову. Мусить же в цієї клятої дерев'яної затулки бути слабке місце! Має ж вона колись піддатися!

Двері так і не змогла вибити: нещодавно вмонтований замок усіма трьома циліндричними штирями тримався у металевих пазлах, скрипучі завіси також були на диво міцними. Зате вдалося пробити діру посередині дверей – одна з дощок, з яких ті було склепано, тріснула. Анна цілила тепер методично тільки в це місце – у ту трухляву тріщину, аж поки ніжка не загрузла у старій деревині. Шарпнула щосили, витягла свою неоковирну зброю, намацала рукою круглу пробоїну і взялася розбивати, розширювати її. Робила це вже навпомацки, бо лампа востаннє блимнула і згасла.

За дверима виявився підвал, звичайнісінький сільський погріб. Над головою – квадрат тьмяного світла, що просочувалося через незачинену ляду. Навпроти комірчини, у якій вона просиділа цей страшний місяць, – східці. Поливаючи їх кров'ю, що цебеніла з обдертих рук, і потом, який струмками збігав з обличчя, піднялася нагору й опинилася у тісних, захаращених всякою всячиною сінях. Не сіни, а смітник, склад непотребу, стягнутого сюди звідусіль неохайним «павуком». То от чого він посеред зими спускався до неї в домашньому одязі – погріб змуровано під хатою. Дуже зручно: вийшов з кімнати в сіни, спустився східцями до підземної комори й бери, що треба, зі своїх запасів.

Запасів, щоправда, небагато. Та вони й не цікавили Анну. В голові пульсувала тільки одна думка: щоб хтось зненацька не з'явився, не перейняв і не заштовхнув її назад туди, звідки вона щойно з такими зусиллями вибралася.

Сінешні двері прочинені. Пронизливий вітер погойдує їх на завісах, через щілину посипає брудну підлогу снігом. Отже, поки вона вибиралася, різдвяну ясницю змінила хурделиця. Треба зайти до хати, зігрітися, бо змерзла так, що аж зуби цокотять. А якщо там, за хатніми дверима, раптом... Ні, якби він був, то вже давно вийшов би. Та навіть якщо є, то хай спробує! Хай лише спробує! Хотіла замахнутися ніжкою, яку так і тримала, вилізши з погребя, але не змогла підняти рук – вони боліли так, ніби це по них щосили гамселив хтось від самого вечора дерев'яною палицею.

У кімнаті не набагато тепліше, ніж у сінях. Вікна намерзли, неначе замуровані білими крижинами. Біля відчиненої грубки – відро з чорною золою, а в самій грубці, мов у роззявленій пащеці звіра, – дрова, складені пірамідою, під яку навіть підсунуто кілька тонких трісок для підпалу, але так і не розпалені. Ні дідуха, якого в селі зазвичай ставлять на покуті, ні святої вечері на столі. На лавці купа якогось накиданого горою лахміття. Зате на ліжку акуратно розкладена її вишнева осінка[13 - Осінка (діал.) – осінне пальто.], а поруч із нею поставлені черевики та валіза, з якою Анна їздила додому.

Присіла на хиткий стілець, притулилася до надламаної спинки. Втома налягла на плечі пудовими гирями, ноги наче ватяні, руки боліли, нестерпно пекли закривавлені пальці.

Вдома... Перед очима постала дерев'яна крита сірим шифером хата кольору вохри з рудим цегляним димарем посередині даху та вирізьбленим із латунної пластини флюгером-півником над причітком. Півник завше повертає голову в той бік, з якого дме вітер. На зиму між подвійними рамами вікон Лука зазвичай насипає крупнозернисту сіль – щоб скло не потіло та не вкривалося «узорами», Анна ж прикрашає соляні горбочки ватою і фантастичними витинанками, які навчилася вирізати з білого паперу та фольги.

Якби Солоха знала, як їй того дня хотілося додому! Якби лише знала... Але вона вирішила зробити з Анни справжню артистку (ніби Анна могла стати несправжньою), тож змушувала її працювати, працювати і працювати. Записала водночас до капели бандуристів, до ансамблю троїстих музик і до симфонічного оркестру. Першокурсників, та ще й у першому семестрі, зазвичай туди не беруть. Але для Анни Соломія Адріанівна зробила виняток. Вона, бачте, добре знала її

дідуся, відомого в області скрипаля з поліської глибинки, а в шкільній характеристиці прочитала, що всі десять років дівчина була учасницею художньої самодіяльності, грала на сопілці, на кларнеті, на скрипці та навіть (подумати тільки!) на банджо.

Отой чотириструнний нащадок африканської лютні, уподобаний американськими джазменами, чомусь найбільше заінтригував премудру Солоху. Навіть слово «банджо» вона вимовляла пошепки й на англійський манір. Важко було зрозуміти, що це має означати – палкий захват заокеанським інструментом чи, навпаки, суворий його осуд. Якось випадково Анна почула розмову Соломії з викладачкою вокалу.

– Цікаво, де Баскаль видибав це не рекомендоване банджо? Його ж у Союзі навіть зараз ніде не продають, а раніш... Чому-чому? Ніби не знаєш... «Сьогодні ти играєш джаз, а завтра – Родину продаєш...» Когось би кудись би уже й викликали. А з цього впертющого Баскаля – як з гусака вода.

– А мала його справді вундеркінд? Чи дід просто вимуштрував улюблену внучку, як ведмежатко в цирку? – перепитала вокалістка.

– Наші вундеркінди повинні грати на наших інструментах. І тільки нашу музику, – іронічно відрізала Соломія.

Що ховалося за її іронією, Анна так і не збагнула. Вирішила найближчої суботи обов'язково розпитати Луку – і про «не рекомендоване» банджо, і про джаз.

8

Про банджо Лука говорив охоче і, як завше, трохи з гумором.

– Перед тим, як раба Божого Луку Баскаля, який оце сидить осьосьонечки просто перед тобою, мали призначити директором Старолісівського будинку культури, послали його, тобто мене, на тримісячні курси при Одеській консерваторії. Сказали, що треба підвищити кваліфікацію. Наче б я цілим міністерством культури керувати збирався чи урядові концерти в столичному палаці

організувати! Але послали, то й поїхав – мене ж, бувало, хлібом не годуй, дай кудись гайнути. Якщо по правді, то що мені там було підвищувати?

Поприїжджали на ті курси такі «аси», що й сім нот назвати не могли та, крім гармошки, нічого не чули й до рук не брали. Я, вважай, професором серед них був. Тож просто шпацірував собі щоденно той волинський пан професор Лука Баскаль Одесою: морем милувався, на пам'ятники дивився, до антикварних крамничок позаглядав, синові Ярикові книжку французьку купив. Біля Привозу зустрів матроса. Колоритний такий хлоп – високий, метрів під два, стрункий, як кипарис, іде перевальцем, ніби штормовий вітер його з боку на бік перехиляє, очима на панянок одеських стріляє, усмішкою білозубою їх зваблює, чорні стрічки на його безкозирці розвіваються, чорні кльоші тротуар підмітають. Стрічки та кльоші мені – як лисому гребінець. Прикипів очима до дивного музичного інструмента у морячкових руках. Він зловив мій погляд, зупинився, весело підморгнув.

«Купи, браток, банджо, – каже. – Всего триста рублей прошу. Хорошее банджо! Железное! Всю жизнь будешь играть. Еще и внукам достанется».

У кишені в «братка» Луки всього триста десять карбованців – якраз на харчування та зворотній квиток на потяг. Одначе в крові вже музичний азарт закипає: банджо хочу! Ех, думаю, з голоду не помру, запросто можу кілька днів нічого не їсти, та й від Одеси-мами додому якось доберуся, не залишать же мене тут на все життя кваліфікацію підвищувати. Довелося потім позичити у знайомих грошей на потяг. Зате такого банджо в нашій області ні в кого більш немає...

А от коли Анна фразу Соломії Соломко про джаз нагадала, враз посмутнів Лука, зітхнув, відвернувся, немовби розмірковував, чи варто про це з нею заводити мову. Зрештою глянув просто в очі, поплескав навіщось по плечу.

– Як там твоя Соло у квадраті, чи то пак Соломія Адріанівна, сказала? «Сьогодні ты играешь джаз, а завтра – Родину продашь?» Ото дуринда несусвітня! Скільки такого напридумовано, що воно й купи не тримається...

– Але ж ти знаєш, чому вона так говорила?

– Говорила-балакала, потім сіла й заплакала... Авжеж, знаю, не тільки Соломія така грамотна. Я, щоб ти знала, Анно Ярославно, в цьому питанні куди грамотніший за неї. Ну гаразд. Ти ж уже доросла. Чи майже доросла... Хто ж тобі

розповідь, якщо мене раптом не стане? От візьму та й помру, і кого тоді тобі розпитувати?

- Не треба так! Тебе не може не стати! - розсердилася.

- Може-може, - зітхнув Лука. - Ще й як може! Як казав один мудрий чоловік, поспішайте любити людей, бо вони хутко відходять.

- Я тебе й так сильно люблю. Але ти не смієш від мене відійти, ні хутко, ні нехутко. І взагалі, досить про це! - аж ногою тупнула Анна.

- Гаразд, Анно Ярославно. Тоді поговоримо про інше.

Лука знову спохмурнів. Йому важко було розпочати цю розмову. Анна зрозуміла: важко говорити не так про джаз, як про Ярослава. Про Ярка, Ярика, Ярчика, єдиного сина Луки... Про Анниного тата...

Старий скрипаль зробив кілька спроб, заплутався у словах, махнув рукою, мовчки вийшов на подвір'я, повернувся з великою мискою антонівок, що стояла на ганку, а тоді розпочав знову - здалеку, із себе.

Перед Другою світовою війною Лука Баскаль навчався у Варшаві, у вищій гімназії. Був не тільки відмінником, а й активним читачем бібліотеки імені Івана Огієнка, навколо якої гуртувалася українська інтелігенція, організовував різноманітні культурні заходи української громади, сам грав на тих заходах на скрипці. Грав він так, що його здібності не могли не помітити, і незабаром про молодого музику заговорили. Дирекція гімназії рекомендувала Луку Баскаля як особливо обдарованого вихованця, самородка зі «східних кресів» до Варшавської консерваторії. Він успішно склав іспити, купив потрібну літературу й уже бачив себе студентом найпрестижнішого у Другій Речі Посполитій вищого музичного навчального закладу.

Першого вересня 1939-го німецькі війська перетнули кордон Польщі, розпочалася війна. За тиждень гітлерівці були вже під Варшавою. Поляки чинили шалений опір, але після двадцятиденної запеклої оборони столиця змушена була капітулювати. Місто, зруйноване після масового бомбардування нацистів, перетворилося на справжнє пекло. А тут - звістка про те, що західноукраїнські землі вийшли з-під влади Речі Посполитої і приєднані до Радянської України. Лука

не тямився від радості – нарешті постала єдина Україна, про яку він так мріяв! Його місце там, на рідній землі!

Добирався додому майже три тижні. Дорогою доводилося обминати німецькі пости, переховуватися в селах, один раз ледь не втрапив до довжелезної колони євреїв, яку гітлерівці гнали чи то до гетто, чи на місце страти. Переправився через Буг. Голодний, змучений, виснажений, але щасливий холодної ночі наприкінці жовтня нарешті постукав у вікно рідної хати. Батько тільки-но побачив його, враз пополотнів, схопився за серце.

– Втікай, сину! Біжи, поки тебе ще ніхто не бачив!

– Чому? – сторопів Лука.

– Усіх твоїх нова влада вже позабирала. Тих, кому ти книжки зі Львова привозив, у селі немає, арештовані. І книжки в бібліотеці, на яку ти старався, виявляється, якісь неправильні, шкідливі. Нічого від них не залишилося.

– А куди людей позабирали?

Лука ніяк не міг зрозуміти, чому батько такий переляканий, про що це він таке говорить.

– А хто нам каже, куди їх забирають? Одні в луцькій тюрмі, другі в ковельській, третіх уже кудись далі повезли. Кажуть, товарняки на станції набиті людьми.

У хаті навіть світло не вмикали. Мама при свічці зладнала сидор – буханець хліба, кусник сала, десяток яець і кілька цибулин. Лука сховав до куфера[14 - Куфер (діал.) – скриня.] скрипку, взяв торбину з харчами й вирушив назад тією самою дорогою, якою дістався додому, – за Буг.

Опинився у Грубешові. За півроку одружився з україною із села Сагринь і переселився до неї. Там і народився його Ярчик. У березні 1944 року Армія Крайова спалила це українське село та розстріляла майже тисячу його жителів. Тоді загинула й молода дружина Луки, його кохана Вірунька. Лука, тяжко поранений, встиг урятувати й передати в надійні руки трирічного сина, якого сусіди вивезли на Волинь. Сам вирушити в дорогу не міг – несвоечасно

оброблена рана запалилася, і він майже місяць перебував на межі між життям і смертю. Молодий організм перемиг. Однак уже пізніше, коли Лука потрапив до Червоної армії, те поранення далось взнаки. Його доповнив мокрий плеврит. Тож списали молодого Баскаля, комісували та спровадили до батьків помирати.

Ярчик... Єдина втіха Луки та Марійки, його другої дружини. Маленький пустун і віртуоз, охочий до музики і сам такий чутливий, як скрипкова струна. Лука мало що не молився на свого одинака. До яких тільки неймовірних учинків не спонукав його малий!

Після війни майже в усіх школах вивчали німецьку мову, лише зрідка траплялися класи з англійською або французькою. А Лука дуже хотів, щоб його син розмовляв французькою. Чи то озвалася в ньому кров його далекого паризького предка, чи просто вважав цю мову кращою, мелодійнішою за німецьку. Роздобув пляшку коньяку, купив дві коробки шоколадних цукерок – і в районний відділ освіти, до завідувача, з яким колись разом на сцені виступали. Той спочатку відхрещувався: хіба ж то від нього залежить, яких випускників педагогічного інституту дадуть їхньому району? Але запит до вишу надіслав. Не знав, щоправда, що ще до того запиту побував Лука в інституті, розрекламував своє село, розповів про природу, про озеро, про сільських музик, яких уся область знає, про парубків, міцних, як дубочки, та дівчат, гарних, як ружі (хтозна, випускник чи випускниця спокуситься на його рекламу, тому старався обидві юні статі похвалити). І таки знайшлася «француженка», яка взяла направлення до Старолісів.

Лука Баскаль готував сина до великої сцени й до великого життя. Казав, хай йому самому так і не вдалося стати студентом Варшавської консерваторії, зате Ярлик обов'язково закінчить Київську й буде виступати в найбільших залах не лише своєї столиці, а й усю Європу. Після музичного училища Ярослав вступив до консерваторії.

Чому студент, який вивчав класичну музику та вже працював у професійному оркестрі, захопився джазом, Лука не міг збагнути. Що там у тому джазі такого, що на нього запала молодь? І чому його забороняє влада? Ярлик узагалі мало розповідав про своє життя в Києві. Лука звинувачував себе, думав, що це, може, його банджо дало поштовх до «чужої» музики. Але провини банджо в тому не було.

Лука зрозумів це вже значно пізніше, коли джаз потроху легалізували і він сам узявся досліджувати той час, коли, скажімо, саксофон прирівнювали до холодної зброї, особливо небезпечної для державної системи. Столична молодь захоплювалася джазом, бо в такий спосіб чинила спротив, тихий, інтелігентний, але спротив – офіціозу й одноманітності, а заодно й ідеології, бо «вільна музика» породжувала вільні думки та настрої. За клубами, у яких таємно збиралися молоді прихильники джазового стилю, стежили, їх викривали, їхніх учасників арештовували, кого перевиховували, а кого й репресовували.

Ярослава Баскаля відрахували з консерваторії і вигнали з комсомолу. Це було страшним ударом для батька, – мабуть, навіть більшим, ніж для самого Ярослава. Він тоді так і не зрозумів, за що ж так суворо обійшлися з його сином. Хіба можна так карати за музику? Це подвійне вигнання ставило хрест на синовій кар'єрі в столиці.

Півтора роки Ярик із дружиною працював у Воркуті, в Палаці культури шахтарів. Там, на чужині, й залишилися обоє навіки молодими. Батькам повідомили, що Ярослав Баскаль загинув, а його дружина Софія померла після складних пологів.

– Не знаю, як усе було достеменно. Мене ж там не було. А казати можна що завгодно. Наш Ярик виріс на озері, з дитинства плавав, як рибка... Як він міг потонути? Тебе, малюсіньку, ми з Марією привезли додому. Тебе та скрипку, «червону панну». Ось така наша з тобою історія джазу, Анно Ярославно. Якби скрипка вміла говорити, то розказала б значно більше – вона ж усе бачила та чула, бо була там, з Яриком. Може, колись і розкаже...

Того вечора Анна вперше побачила, як Лука плаче. Вони сиділи в темній хаті, міцно обійнявшись і не вмикаючи світла. За вікном протяжно завивав осінній вітер, десь на узліссі озивалася сова. Їй здавалося, що вони вдвох із Лукою опинилися в дерев'яній капсулі часу, яка тільки на мить зупинилася між лісом і селом, між землею і небом, між минулим і прийдешнім. Куди вона помчить далі? Куди понесе їх? Де зупиниться?

Це було за тиждень до викрадення, під час її останньої поїздки на хутір.

Анна підвелася. Ніколи відпочивати – треба йти додому. Там чекає Лука. Страшно уявити, як він спереживався за цей місяць.

Голосний зойк пролунав і стих. Скрипка? Чи самотня пташка, що не зорієнтувалася і на льоту вдарилася об скло? Ні, це, мабуть, вітер так завиває за намерзлими шибками вікна.

9

Той самий невисокий, але гостроверхий штахетник навколо подвір'я, пофарбований на блакитне, той самий садок за штахетником і навіть продовгувата будівля, в якій під одним дахом розмістилися хлів, шопа з реманентом і клуня з сіном, – на тому самому місці. А хати немає. Немає – і хоч плач.

Анна втретє вийшла з двору й знову пішла навколо нього, рухаючись, мов сомнамбула, за годинниковою стрілкою. Снігопад припинився, анемічне місячне проміння заломлювалося на іскристій поверхні поля, створюючи ефект білої ночі. Але рвучкий вітер уже встиг замести попередні її сліди, й Анна знову, ніби вперше, брела навколо садиби, тримаючись за штахетний паркан і провалюючись у снігові замети.

Може, її взяв блуд і потягнув не в той бік, завів до якогось іншого хутора? Але ж ні. Ось і латунний дзвоник, прилаштований до внутрішнього боку хвіртки, що завжди дзеленькав, коли хтось ступав на подвір'я. Ось і вирізьблений Лукою лісовий олень на воротах.

Ні-ні, вона не могла помилитися. Тільки-но вийшла із сінешніх дверей «павукової» хати, як побачила здалеку підсвічений знизу конусоподібний купол церкви (мабуть, усередині ще йшла відправа і з вікон струменіло світло), увінчаний високим хрестом, і ледь не затанцювала на radoшах. То ж старолісівська церква! Вона стоїть на високому пагорбі, звідки проглядається аж на три села. І саме так її видно з Гайового. Отже, вона, Анна, опинилася в Гайовому. А дорогу від нього додому дівчина знає як свої п'ять пальців.

Церкву, єдину на кілька населених пунктів, через те й не закрили, що вона дуже стара, трьохсотлітня і занесена до списку пам'яток дерев'яної архітектури. Хтось із місцевих впливових мужів, ще не пройнятий наскрізь войовничим атеізмом і залюблений у старовину (а траплялися й такі, що на роботі виголошували промови про «опіум» для народу, а потай дітей хрестили) постарався, щоб храм потрапив до того списку. В інших культових приміщеннях, знявши заздальгідь хрести та дзвони, розмістили або колгоспні склади для мінеральних добрив, або зерносховища, або ж тракторні майстерні. А в старолісівській церкві навіть у найзатятіший час гонінь на релігію відправляли службу.

Анна підняла комірець тонкої осінки, насунула аж на очі в'язаного берета і вийшла з подвір'я.

«Треба поспішати! – наказала собі. – Хутчіше, хутчіше звідси!» Та йти хутко не вдавалося. Хуртовина збивала з ніг, а ноги в осінніх чобітках вона ледве витягала зі снігу. Минула кілька хат із уже темними вікнами, звернула з безлюдної вулиці до замерзлого озера, перетнула його й пішла далі, орієнтуючись на церкву. З подвір'я «павука» здавалося, що до неї рукою подати, насправді ж між селами, навіть навпростець, не менше як чотири кілометри. А відчуття таке, що подолала всі сорок. У Старолісах зупинилася, витрусила сніг із чобітків, похукала на задубілі, з пришерхлою кров'ю долоні. Майнула думка зайти до церкви – може, всенощна ще триває і вона відчинена. Але так хотілося швидше опинитися вдома! Уявила, як зрадіє Лука, як кинеться її обіймати, як говоритиме про різдвяне диво, яке сотворив Всевишній, явивши йому безвісти зниклу внучку.

Дива не сталося.

Тепер от ходила по колу на тому місці, де стояла хата. Розгортала ногами сніг, ніби будинок разом із дахом міг заховатися під ним, як осінній гриб під опалим листям. Перечепилася через щось, аж полетіла сторчака. Опустилася на коліна, придивилася – обгоріла дошка з мереживними зубчиками. Такі були на віконниці у світлиці. Узлася розгрібати сніг руками. З обдертих пальців закапала кров, але вона не відчувала ні холоду, ні болю. Чорна зола впереміш зі снігом, рештки речей, які вже не впізнати, а між ними щось кругле та цілком упізнаване. Банджо! Не знищене, а тільки обпечене залізне банджо, деком догори, з обірваними струнами, скрученими вогнем у спіралі. Хотіла дістати його, обхопила задубілими від холоду пальцями, проте так і не змогла відірвати від мерзлої землі. Сиділа і плакала. Думки плуталися – то збігалися до купи, штовхалися,

мерехтіли, мов кольорові скельця в іграшковому калейдоскопі, то спурхували, розліталися, як наполохані метелики з квітки. Треба б їх якось упіймати, взяти в долоні, щоб розглянути зблизька. Але їй це вже не до снаги. Боже, яка втома! Яка всесвітня втома!..

«Добре тому, хто в своєму дому... Добре тому, хто...»

Навіщо Лука це повторює? Адже дому вже немає. Немає їхнього дому. Хіба ж він не бачить?

«Все, що збудоване, може бути зруйноване... Все, що можна знищити, можна і збудувати...»

Авжеж, вони збудують нову хату. Головне, що Лука живий.

Лука?! Живий?! Де ж він? Де Лука? Чому голос чути, а його самого не видно? А-а-а... Мабуть, він у селі. Хтось же мусив прийняти нещасного старого погорільця. Нічого страшного... Нічого страшного... Завтра вона піде в село, обійде всі хати. Завтра... Чомуце завтра? Сьогодні! Он уже Денниця на сході зарум'янилася. А тільки-но сонечко зійде, вона й вирушить. Можна б і зараз піти, та хто ж так рано людей будить... Треба трохи поспати. Як вона стомилася... Боже, як стомилася... Тільки б дійти до клуні. Тільки б дійти... Там таке запашне сіно, таке... Коли Лука привіз його з узлісся і почав заносити до приміщення, з нього повискакували зелені коники-стрибунці, навіть одна ящірка вибігла, з переляку залишивши біля дверей хвоста. Хвіст ще якийсь час звивався, й Анна подумала тоді, що то такий дивний маленький вужик.

– Луко, розбуди мене рано-вранці. Ти ж знаєш, який я сонько – можу й заспати. Тільки не жалій – обов'язково розбуди. Бо мені треба йти тебе шукати. Йти шукати... тебе... дідусю...

Кури, кури рябенькі,

У вас голови маленькі.

Скрикніть ви сон

Та й з усіх сторін

На рабу божу Анну...

Ще якийсь час чула, як завиває у дворі вітер, ніби голосить над згарищем. Потім він став тихим голосом скрипки.

10

Пірнання в озері не минулося без наслідків. Даніеля вже за кілька годин почало лихоманити, а вночі взялася така гарячка, що він не пам'ятав, де опинився. А опинився він у хаті Михайлюків. Макар картав себе за те, що зв'язався з навіженим Федьком, і намагався якось загладити провину перед сестрою, яку дуже любив. Тому поступився Даніелеві своїм дерев'яним ліжком, а сам перебрався до родичів. Платон і Степанка, Устинчині батько й мати, осудливо дивилися на доньку, хитали головами, скрушно зітхали, сердито ворушили жовнами, але не перечили – хто знає, якого ще коника може викинути їхня слухняниця, яка раптом такою впертою неслухняницею стала.

Устинка цілу ніч не склепила очей, все припадала до хворого: то змінювала компрес на голові, то воду подавала, то накривала свого Данилка. Не спала й Степанка, ловила кожен звук, кожен порух за стіною. На ранок не витримала, змусила доньку перепочити, сама сіла на її місце. Сіла та враз як у криницю впала – провалилася в сон. Коли прокинулася, аж нестямилася.

– Макарчику! Що тобі, синочку?

Я чула, як вона полегшено зітхнула, зрозумівши, що то не її син. Та за цю коротку хвилину, за цю мить божевільного страху за власну дитину щось ворухнулося в жіночій душі, щось зрушилося.

– А якби Макарко отак, сам-один, як палець, на війні, на чужині... – прошепотіла тихо.

Аж тепер узялася розглядати Даніеля, якого Устинка кликала Данилом. Дивилася по-доброму, по-материнськи.

– Ну який із тебе вояк, воропахо?![15 - Воропаха – те саме, що й горопаха.] Молодосінький ще, як Макарко наш. Лице, як у дівчини, чорні брови, кучері, пальці тонкі, такими тіко на скрипці й грати... Гарний, хоч з лица воду пий. Але, думаєш, у нашому селі гарних хлопів нема? І Федько не гірший за інших. Хто його знає, що такого знайшла в тобі наша Устинка. Може, й справді все через твою скрипку, через оту «червону панну», щоб її... Прости, Господи! Хай буде Твоя воля!

Я слухала те шепотіння і тихо плакала. Так тихо, що жодна моя струна не ворухнулася. Але й у мені щось змінилося до цієї чужої сільської жінки. По правді кажучи, спочатку я її ой як не злюбила: вона навіть глянути на Даніеля не хотіла, тільки блискала очима сердито, ніби заповзялася спопелити його. Та якщо тепер вона так... Хто любить мого Дані, того і я любити буду.

За тиждень гарячка спала. Натомість узявся кашель. Його не вдавалося позбутися ні вересовими настоянками, ні чаєм із листям багна, ні калиною та малиною, ні гарячим молоком із липовим медом, ні компресами з борсучим смальцем. Ядушливе бухикання чулося впродовж усієї осені.

– Хоч би не сухоти, – зітхала Степанка.

– Не накаркай! – сердився Платон.

Вони мовчали, ховали свій страх від Устинки. Але дівчина й сама знала: сухоти в їхньому краю не рідкість, а врятуватися від них майже неможливо.

Степанка молилася і тихо нашіптувала замовляння.

«Ви, сухоти, сухотищі, чи ви подумані, чи ви погадані, чи ви помислені, чи ви стрічні! Ви, сухоти сухущі, болющі, палющі, розійдіться від парубка Данила. Як дим з димаря розлітається і розкочується, то так і ви, сухотищі, розійдіться, розкотіться за огнем, димом, за вітром, за полум'ям, тихенько, легенько, маковим дробовим хмелем і дайте спочити парубкові Данилові...»

Даніель повільно оклигував. Ще й на ноги не звівся, а вже мене пригортав і ми з ним згадували його улюблені мелодії. Тільки-но випав перший сніг, він вийшов із хати, взявся ліпити сніговика. На допомогу йому вибігла Устинка.

Вони грали у сніжки, падали в замети і сміялися, як діти. Я так раділа за Дані, що навіть приревнувати його забула. Хай! Хай будуть разом. Аби він був здоровий і щасливий!

Сусіди заглядали: хто через тин, а хто через ворота, перешіптувалися та переморгувалися. Чутки ходили селом колами, як чарка за столом. Неслава до воріт, як смола, липнула. І щось із цим усім треба було робити. Вихід із ситуації батьки бачили один – вінчання. Не питали в Даніеля, якої він віри, до якої церкви колись ходив – у селі один храм і один священник. Отець Михайло також зайвих питань не ставив. «Усевишній над нами всіма», – сказав. А я потім підтвердила його слова музикою.

Настала весна, а Дані продовжував покахикувати. Він задихався від диму, від вологого повітря надворі, від болотяного запаху в лісі. Все частіше згадував Францію, виноградник під Парижем, сонце, що жовтим каченям купалося в Сені. Прагнув додому ще й тому, що там була батькова лікарня, а без неї, відчував, йому не видряпатися. Та тепер потрапити за кордон було важче, ніж під час війни – потрібен спеціальний дозвіл на виїзд.

Тільки-но підсохли дороги, Даніель вирушив до Житомира – центру Волинської губернії. Власноруч хотів вручити прохання губернаторові. Зустрітися віч-на-віч не вдалося. Чиновник нижчого рангу, до якого потрапив на прийом, сказав, що таке питання треба узгоджувати не в губернії, а в Києві, із самим генерал-губернатором. У Києві пообіцяли, що перешлють його документи до Петербурга. Може, й переслали, але в столиці Росії не поспішали давати відповідь у якоесь там глухе село на окраїні імперії та ще й французові.

Дані знову й знову писав, знову й знову іздив. Минув майже рік, поки когось із імператорського оточення зацікавила волинська історія французького залишенця. Але тому «когось» забажалося ще й підтвердження, що поручник Паскаль під час волинського «болотного сидіння» свідомо порвав з армією Наполеона та перейшов на бік російського війська. Доки отримали таке «зізнання», збігло ще кілька місяців.

Коли ми прибули до Парижа, там уже все було по-інакшому. Імператор Наполеон Перший зрікся престолу. Жан Реньє повернувся з полону і, підкошений поразкою та хворобами, за кілька тижнів помер. Бурбони скидали з п'єдесталу слави бонапартистів і прибирали владу до своїх рук. Клініка Паскаля занепадала. Батьки так і не допиталися у хворого Реньє, де він загубив їхнього єдиного сина,

й уже змирилися із загибеллю Даніеля в Російській імперії. Це вкоротило віку матері, а батько після її смерті зовсім збайдужів до всього й дедалі частіше прикладався до чарки вина з родинного погребя.

З'яву Даніеля та ще й із вагітною дружиною-чужинкою він зустрів без особливих радощів – Жозеф розучився радіти, плував реальність із вимислами, а сина вважав призвідцем усіх своїх страждань і невдач. У перерві між винними провалами він таки обстежив Даніеля і ліки приписав. Вартувало б поїхати на води, де повітря найбільш сприятливе для лікування, проте Дані опинився на межі бідності.

Ніхто ще не знав, хто в них народиться – хлопчик чи дівчинка. Ніхто, крім мене. Я так чекала на Даніелевого первістка, наче сама мала його народити. Як то він торкнеться своїми манюсінськими пальчиками до мене? Як втішиться, коли почує мій голос? А потім Дані буде навчати його грати на моїх струнах і ми з малим подружимося. Я буду любити його! Дуже-дуже! Як самого Дані. Адже це його син, його плоть і кров.

Ще встигла побачити його тільки й почути його крик. Відзначила, що він такий самий червоний, як я. Здивувалася, що в такої маленької людинки може бути такий сильний і вимогливий голос. Це була єдина наша зустріч. Більше ми з ним не зустрічалися.

Наступного дня до Даніеля прийшов трохи дивнуватий чоловік. Мав довге руде волосся, довгий ніс і довгі тонкі пальці. Сказав, що він від графині де Бурмон, учитель музики її сина. Оглядав мене, як лікар хворого: промацував, постукував, зазірав крізь ефі, смикав за струни. А потім кудись поніс. Невже Даніель продав мене? Але чому? Чому?!

Мій Дані!.. Мій дорогий Дані... Як мені стало самотньо й страшно без тебе...

Світ ніби перекрутився, беркицьнувся через голову та й повернувся до мене іншим боком. Здавалося, із королівства Любові я несподівано потрапила до царства Страждань. Все, що відбувалося у моєму житті далі, не викликало бажання ні відкривати душу, ні взагалі озиватися.

«Довгий» чоловік приніс мене до просторої зали з художньою ліпниною на стелі та стінах, із лампами у позолочених канделябрах, із розкішними меблями, обтягнутими дорогим оксамитом, мода на який уже розповсюджувалася із Франції на всю Європу. Під вікном – старовинне бюро (чи не зі спадщини котрогось із Людовиків?), на столі – велика єгипетська ваза з розкішними лілеями. А повітря наелектризоване – аж потріскує, як перед грозою. Здається, ще мить – і його розпанахає блискавка, зі стелі гримне грім і холодна потужна злива обрушиться на голову нещасного вчителя музики, а заодно й на мене.

Опецькуватий хлопчина років десяти тупав ногами у білих панчохах та бордових штанцях і не хотів навіть дивитися на мене. Його мама, мадам Бурмон, яка вважала себе великою шанувальницею мистецтва, вибрала особливий і, на її думку, дуже аристократичний спосіб покарання свого єдиного чада за непослух – гру на скрипці. Що більшою була провина графського нащадка – то довше він мусив водити смичком. Не дивно, що дві мої попередниці вже упокоїлися на смітнику із переламаними деками та порваними струнами, а вчитель-скрипаль став для малого найбільшим ворогом.

Мене юний Бурмон, якого природа обділила музикальним слухом, поламати не смів, принаймні попервах – його попередили, що червона скрипка особлива і що за неї заплачено великі гроші, а гроші були єдиним, до чого він ставився з повагою. Проте й полюбити свою покару вередливий хлопчисько не міг. Цілий тиждень ми змушені були терпіти одне одного.

За тиждень до графського маєтку прибився гурт ромів. У двір його, звісно ж, не впустили, тож обслуга висипала за ворота, перед якими вже зібралося кілька десятків роззяв. Циганки в яскравих спідницях весело танцювали під бубон і ворожили всім охочим по руках. Одна з них узялася передбачити долю і юному нащадкові Бурмонів. Напророкувала малому золоті гори та молочні ріки, королівський трон і необмежену свободу дій, словом, усе те, що йому й хотілося почути, а тоді стала вимагати плату за свою ворожбу. Він не вигадав нічого кращого, як розплатитися скрипкою.

Кілька років я мандрувала із циганським табором. Побувала в Італії, Іспанії, Німеччині. Але так і не полюбила скрипаля. Був він гарячим і пристрасним, відважним і ризиковим, але хитрим і зрадливим. За зраду й поквитався: його вбила кохана, а потім і собі вкоротила віку.

Табір повернувся до Франції і почав мандрувати портовими містами – у них скупчилося багато військових, які вирушали до Африки. У порту Ла-Рошель мене обміняли на морського ножа. Так я опинилася в десантній експедиції, яка пливла підкоряти Алжир. Молодий офіцер, який віддав за мене свого кортика, так і не встиг почути мій голос. У горах Кабілії він потрапив до рук берберських партизанів, які чинили шалений опір французам. Його вони стратили, а мене просто викинули. Немилосердне африканське сонце розпікало мое тіло на валуні, немов на гарячій сковорідці. Але, на щастя, пролежала так недовго – алжирським партизанам на п'яти наступав інший загін французьких вояків. Один із молодих офіцерів і врятував мене.

Після поранення Андре повернувся до Парижа. Якимось до нього звернувся колишній однополчанин і сказав, що він лікується у клініці, лікар якої дуже просить показати йому скрипку, привезену з Алжиру. Він нібито давно розшукує якусь червону скрипку, що належала його синові Даніелеві.

Жозеф Паскаль упізнав мене. Упізнав і так розхвилювався, що аж заплакав. Він пообіцяв Андре чималі гроші за мене. Та я не відчувала великої радості від того викупу, взагалі не відчувала радості. Батько Даніеля колись ненавидів мене, тож я не знала, навіщо я йому і чого від нього можна сподіватися.

11

Перед очима біло-біло. Але це не сніг. Білі бинти, біла постіль, біла стеля, білі стіни... Тільки маленький круглий радіоприймач праворуч – чорний, ніби чорне збитошне котеня, що вискочило на тумбочку, згорнулося калачиком і тихесенько нявчить. Нявчання змінюється ледь-ледь чутною мелодією.

«Антоніо Вівальді, концерт №1, «Весна», – впізнала Анна. Треба трохи підсилити звук.

Еге, підсилиш тут. Ліва рука – як гиря стокілограмова: не те що підняти, навіть ворухнути нею важко. Виявляється, нещасну лівицю не лише загіпсовано, а ще й міцно прив'язано до тулуба. Долоню також забинтовано – так, що жодного пальця на ній не видно.

Жінка на сусідньому ліжку помітила Аннин порух, пришкутьільгала на милицях, крутнула коліщатко на приймачеві.

– Я й сама хотіла послухати, але вирішила, що ти спиш. Не стала заважати.

Поки жінка шкутьільгала до радіоприймача, музика зникла, замість неї почувся веселий чоловічий голос. Анна здригнулася і завмерла. Може, цей голос не з приймача? Може, Лука стоїть за дверима палати й говорить із кимось? Зараз він знайде, зараз... Боженьку! Зроби так, аби він зайшов! Ну зроби!

Ні, це все-таки радіо...

«...Отож перед вами не просто волиняк, а французько-український поліщук. Не вірите? Бачу-бачу, думаете, що старий скрипаль жартує. Я люблю пожартувати, але це – чистісінька правда! Навіть ім'я у мене українсько-французьке. По-українськи Лука – з наголосом на другому складі, по-французьки також Лука – тільки з наголосом на першому складі. І прізвище моє насправді – Паскаль. Чули, мабуть, про великого математика Блеза Паскаля? Мусили чути, якщо університет закінчували. Але я не з тих Паскалів, тобто не з того кореня, не з математичного. Мій прапрапра... до математики мав такий самий стосунок, як ровер до космічної ракети. Був він наполеонівським офіцером і, так би мовити, за сумісництвом – скрипалем. Хоча правильніше буде сказати навпаки: він віртуозно грав на скрипці і, за збігом життєвих обставин та за прикладом самого імператора Наполеона Першого Бонапарта, воював.

У 1812 році французьке військо потовклося трохи й у нас на Волині – вона тоді до складу Російської імперії належала. Не знаю, чи збирався Наполеон Перший приєднати волинське село Староліси до Франції, проте достеменно відомо, що поручник Даніель Паскаль, родич генерала Реньє, самого себе до Старолісів приєднав. Як? А отак – узяв та й прив'язався до села дівочкою косою. Коса була гарна, як снопик стиглого жита, ще й волошковою биндою[16 - Бинда (діал.) – стрічка.] заплетена – під колір очей. А Даніель ще той зух – молодий, гарячий, чорнобровий, чорновусий. Ну геть, як я! Оце подивіться пильненько на мене та й побачите того наполеонівського французького поручника. Смішно вам... Бачили б ви мене років сорок тому!

Словом, влетів той поручник до нашого села на своєму вороному та з ходу здобув перемогу. Раз стрельнув – і просто в яблучко. Тільки стріляв він не з

пістоля чи мушкетона, а очима, й підкорив не Староліси, а його найвродливішу дівчину. І знаєте, чим? Ось цією самою червоною скрипкою, на якій я щойно грав. Із першого звуку заворожив поліську красуню, а вона з першого погляду закохалася в нього. Думаєте, про таке лише у книжках пишуть? Бо ви молода ще дуже, життя не знаєте. А в ньому таке буває, що жодна книжка не вигадася. Отож, привела молодого французького офіцера до нашого села сама пані доля. Здавалося б, хіба в Парижі гарних панянок чи, як вони кажуть, мадемуазелів, не було? А поручник Паскаль своє кохання у маленькому волинському селі знайшов. От і не вір після цього, що всі шлюби на небесах укладаються.

Сільський священик, коли вінчав Устинку Михайлюкову та Даніеля Паскаля, записав у церковній книзі нареченого Данилом Баскалем. Може, недочув чи не розібрався у французькій. А може, й навмисно так зробив... Про це історія мовчить, а святий отець, царство йому небесне, уже не розповість. Баскаль, по-нашому, сільському, – це вперта людина. А тих двоє, мої прапрапра..., були справжнісінькими впертюхами. Інакше б мене оце перед вами не було...»

Анна чула це інтерв'ю ще рік тому – по «брехунцеві», що завжди щось бурмотів у них на кухні. Незадовго до того оркестр народних інструментів із Старолісів переміг в обласному конкурсі, і журналістка з радіо спеціально приїжджала на хутір, щоб розповісти про його художнього керівника. Запитань було багато, розмова тривала довго, але не все з того, що записала кореспондентка, потрапило до ефіру.

«...Народився я не в Старолісах, а неподалік містечка Сарни. Це теж Волинь, але тепер уже Рівненська область. Там мій батько працював на залізниці. Пристанційне село було велике, півтори тисячі дворів. Людей багато, а бібліотеку «Просвіти» довірили мені, чотирнадцятирічному політкові[17 - Політок (діал.) – підліток.]. Чому? О! Козир я мав – син залізничника міг безплатно їздити до Львова, а саме звідти треба було возити книжки, журнали, газети. От і возив, і то дуже часто. Я ж і тепер не можу на місці всидіти, що вже про ті роки говорити – справжній вердзігіль[18 - Вердзігіль (діал.) – непосида, вертун.], на край світу ладен був податися. За користування бібліотекою читачі сплачували по одному золотому – на той час великі гроші, тож було за що літературу купувати. Мене ще малим за вуха не могли від книжки відтягти. А тут таке несподіване щастя випало: сам можеш літературу вибирати й купувати в крамницях, а тоді ще й читати на роботі хоч увесь день. Ну й приміточка маленька до козира: у середині тридцятих років поляки вже добряче закручували гайки в українській справі, забороняли наші громадські організації. Доправляти книжки українські теж було

ризиковано. Старших активістів польська дефензива давно всіх на контроль взяла. А на мене, малого, ніхто не зважав.

За рік вступив до Варшавської гімназії, а разом записався до бібліотеки імені Івана Огієнка, навколо якої гуртувалася українська інтелігенція... Виступав на концертах, сам організовував вечори. Спочатку трохи лячно було. Але не святі горщики ліплять, і мені все вдалося. Отримав рекомендацію до Варшавської консерваторії, бо і на скрипці добре грав, і на нотах знався. Та ніхто не знає, що на нього чекає. Першого вересня 1939-го року у Польщі почалася війна... Довелося виїхати з Варшави... Опинився на Холмщині...»

Анна всміхнулася – під час монтажу інтерв'ю цілий шмат розповіді вирвано та викинуто: про повернення з Варшави додому, де не довелося навіть однієї ночі перебути, про втечу за Буг, спалення там, на території нинішньої Польщі, українського села Сагринь, смерть дружини, порятунок маленького сина, поранення. Запис на стрічці її пам'яті набагато повніший і детальніший. А тут, у приймачеві, уже до Червоної армії перескочили.

«...А 1944 року доля моя зробила крутий віраж і я опинився в Червоній армії.

Стоїмо якогось дня в довжелезній шерензі. Виходить командир. – Кто знає польський язук?

Роблю крок уперед. І цей крок вирішує мою подальшу солдатську долю. Більшість тих хлопців з останнього призову, з якими я стояв на плацу, молодесеньких, необстріляних, загинула невдовзі в саратовських степах. І не тільки від німецьких куль, а й від голоду, холоду та хвороб у Червоній армії. Я ж потрапив до Перемишля, на прикордонну заставу. А там, як на мінному полі, – не знаєш, коли рвоне, звідки вистрелять: то йдуть українські вояки, то підходить Армія Крайова, то власовці, то німецькі угруповання з Карпат пробиваються...

Отож зробив я крок уперед, і повели мене до самого начальника Львівського округу генерала Тер-Григоряна.

– Кажуть, що ти, рядовий Баскаль, добре польську мову знаєш.

– Як же мені не знати? – відповідаю. – Гімназію польську закінчив, у Варшаві жив, книжки по-їхньому читав.

- От і добре. У нас тут багато документів польських, будеш перекладати.

Отака лафа мені випала. А заодно взявся я військовий ансамбль створювати. Зібралось нас шестеро. Знайшли якогось доходяжного фронтового баяна, поламану гітару та балалайку. Хіба ж із того путню музику видобудеш? У штабі кажуть: чекайте, поки ще якийсь інструмент припливе. Але довго чекати, поки в коня роги виростуть. Іду до капітана Лисенка, прошу підвезти до Львова, на Підзамче, де розташований німецький табір. Він аж очі витріщив:

- Ты че, Баскаль, тоже пленным хочеш быть? Или решил всех фрицов одним пальцем там, в лагере, расстрелять?

- Там можна на хліб музичні інструменти виміняти, - пояснюю.

- Неужели? - недовіжливо так поглянув на мене капітан. - Ну ладно, поехали.

Іду повз голодних німців. Вони з усіх боків простягають губні гармошки, а в одного - скрипка в руках. Руки в нього такі... Словом, не солдатські руки. Мабуть, музикантом той чоловік до війни був. А може, й на війні музикував. Німецькі штабісти полюблили розважитися та й у музиці дехто непогано тямив. Як побачив я цю скрипку, аж серце защеміло, а руки самі мимоволі до неї потягнулися. У мене вже була скрипка - оця сама, на якій я вам щойно грав. Це наша родинна реліквія, скрипка того самого поручника Паскаля, який одружився у Старолісах. Мені, ще зовсім малому, її дід Сянько, помираючи, передав у спадок. Сказав, що з мене добрий скрипаль буде. І як він угадав? А може, навпаки, напроорокував долю тим своїм подарунком. Але французенку свою я залишив у батьків, коли вирушав з рідного дому за Буг. Під час війни дім наш німецька бомба зруйнувала. Про це вже мені було відомо. А чи не згоріла разом із ним скрипка, батько не написав.

Отож, дивлюся на скрипку в руках німця і відвести очей не можу. Оцінив він її у шість буханців хліба. Це дуже висока як на той час ціна. Та я навіть не торгувався - схопив скрипку й пішов. Капітан як угледів, що саме я придбав, скривився, наче оцту замість трофейного спирту ковтнув, розізлився, аж плямами червоними по обличчю пішов.

– Лопух! Дурак стоеросовый! Околдовал тебя этот фашист недобитый что ли? Зачем нам это полено? За шесть буханок хлеба можно было баян или аккордеон купить. Вот это действительно был бы инструмент для военного ансамбля.

– Сам ти поліно, – говорю пошепки та скрипку до себе притискаю.

У березні сорок шостого захворів я на мокрий плеврит. Ради на ту болячку не було – відправили додому помирати. Коли прощався з однополчанами, капітан виніс скрипку.

– Забирай ее на фиг, Баскаль. Все равно на этом полене больше никто не умеет играть.

Отак у мене з'явилася друга скрипка. Минулого року в Києві, коли ми з троїстими музикантами на Всеукраїнському огляді у палаці «Україна» виступали, підійшов один знаменитий музикант, оглянув її з усіх боків та й дістає гроші з портмоне. Продайте, каже, це італійська скрипка, ви за ці гроші собі десять інших купите. «Навіщо мені десять інших? – відповідаю. – Мені вистачає тих, що маю. Вдома ще французька є. Але то особлива скрипка, я її як зіницю ока бережу. Ви б її, добродію, побачили та почули... Ну й третя – наша, українська, з Карпат. На ній онучка моя, Анна, вчиться грати».

Розсердилася столична знаменитість, розприндилася і одне тільки слово й вимовила: «Село...». Але як це було сказано! Я аж втішився, що не піддався на вмовляння і не продав свою італійку.

Після італійки у мене з'явилися кларнет, флейта, цимбали, з десяток сопілок... Банджо купив в Одесі.

А тоді, в березні 1946-го, як комісували мене, поїхав до Старолісів, на дідишну свою. Там і своє друге кохання зустрів. Мабуть, воно й урятувало мене від смерті, яку лікарі пророкували. Марійка моя вчителькою працювала, малих пущівірінків читати й писати навчала. Збудували ми хату на хуторі, де жив колись дід Сянько. Його ніхто не зайняв, бо тоді якраз у розпалі була кампанія проти хуторів, будуватися дозволяли тільки в селі. Але ж я чоловік не «кампанійський» – забаскаличився та й завів собі обійстя на дідівському місці. Трохи пошпетило мене начальство районне за таке непідкорення державній політиці. Але що з Баскаля візьмеш! Працював трохи керівником ансамблю, а потім і директором

будинку культури. Недовго, щоправда...»

Анна добре запам'ятала, як після цього Лука розповідав про прийом у партію. Спочатку його туди агітували та мало на налигачі не тягли, а в день прийому з кабінету прогнали й порадили гострий язик прикусити, бо вилетить не тільки з роботи, а й із села. З роботи звільнили наступного ж дня, але невдовзі повернули, бо не знайшли заміни. Та за кілька місяців Лука на обласному звіті посварився з «культурним» начальником. Той дуже добре знав статут і вимоги своєї партії, а в музиці тямив, як баран у зорях, але щоб показати свою культурність і обізнаність, присікався до сільських музик за «какое-то не таке» звучання флейти. Баскаль слухав-слухав те пиляння та й не витерпів.

«Де ж це ви, товаришу начальник, бачите флейту? – запитав насмішкувато. – У нашому оркестрі її ніколи й не було. А те, на що ви дивитеся, – кларнет».

Обличчя начальника стало бурячковим. Він не сказав жодного слова. Але не встигли музиканти до села доїхати, як у районі вже з'явився наказ про звільнення з роботи «хама зі Старолісів». Більше його на посаді директора сільського будинку культури вже не поновлювали.

О, Лука Баскаль – для начальства, як колючка в черевикові. Ніколи воно не любило цього іжакуватого та задерикуватого скрипаля. Не одному «вищестоящому» він попсував нерви – за словом до кишені не ліз і на чини та посади не зважав. Зате з усіляких оглядів – і в області, і в республіці – найвищі нагороди привозив, слава про його колективи на всю Україну гриміла. Тож доводилося начальству терпіти «професора музики з Полісся», як написала про Луку одна газета.

Якийсь пильний цензор на обласному радіо, вочевидь, вирішив, що про музику скрипаля Луки Баскаля радіослухачам знати можна, а про характер музиканта – не треба. Тому після слів про банджо, за сценарієм, зазвучав меланхолійний блюз.

«Запам'ятаймо його таким...

...Ми передавали останнє інтерв'ю з талановитим скрипалем Лукою Баскалем, який сорок днів тому, в ніч на сьоме грудня, трагічно загинув разом зі своєю єдиною внучкою. Нагадаємо, у їхньому будинку сталася пожежа... Нещасний

випадок...»

Анна скочила на ноги, лівою рукою схопила чорну скриньку приймача і щосили вдарила нею об стіну.

- Ти брешеш! Брешеш! Брешеш!!! Я жива! І Лука живий! Живий! Живий! Живий!!! Боже! Ну зроби так, щоб він був живим! Зроби, Боже-е-е!

Злякано заверещала сусідка. Коридор наповнився тупотінням ніг. Хтось, білий і стривожений, нагнувся над Анною, притиснув її до ліжка, вдарив шорсткою п'ятірнею по щоці. В передпліччя боляче вп'ялася голка.

...Тиша. Біла-біла, як сніг на чорному згарищі хати. А з неї, як перший пролісок з-під снігу, пробивається голос. Голос «червоної панни».

12

Коли мовчиш, то й згадати про час мовчання нічого. Без голосу скрипка втрачає пам'ять, впадає в летаргічний сон. Спала я, вочевидь, довго, бо коли прокинулася, то найперше почула здивований вигук: «Дивіться, яка руда газета! Вона тут майже сорок років разом зі скрипкою пролежала!»

Мабуть, сорок – у вимірі людського життя справді дуже довго. Чи не дуже? Не знаю. Кажу ж, коли скрипка мовчить, то час обминає її, обтікає, як течія безлюдний острів.

Та щойно мене дістали з важкого дубового й просякненого смердючим нафталіном сховища, вийняли з футляра, щойно сонячний промінь упав на мої струни й проник через ефи досередини, аж до душі, я відразу згадала Даніеля. Ніби від часу нашого останнього побачення не було моїх важких мандрів різними країнами та з різними людьми, не було цього зтяжненого мовчання в дубовій скрині. Ніби ми з ним тільки-но вчора розлучилися й та розлука ще нестерпно боліла мені, пекла, як свіжа рана.

День мого пробудження був надзвичайно ясным, наче за минулі роки небесне світило у стократ збільшило свою активність, а тепер збиралося охопити своїм гарячим теплом усю землю, розтопивши навіть Південний і Північний полюси. Та мені стало холодно – руки, які взяли мене... Ні, це були не Даніелеві руки!

Мене знову в щось загортали, кудись ховали, невідь-куди везли. Чула, як хтось голосно поганяв коней, як піді мною поскрипували чотири колеса, – вочевидь, поштової карети. Коли ця карета зупинилася, мене перенесли до іншої, потім ще до іншої. Дороги пахли по-різному (хоча скрізь домінував аромат весни) і погоничі говорили різними мовами. Та коли я почувла цю... Душа моя враз защеміла, завібрувала – це була дивовижна мова того самого села, в якому ми з Даніелем опинилися під час наполеонівської війни і зустріли Устинку. Отже, він тут! Переїхав сюди з Франції, але не забував про мене й нарешті покликав. Зараз дізнаюся, що сталося в Парижі тоді, після народження його хлопчика. Даніель пояснить, чому він покинув мене, навіщо віддав (чи продав?) тому довгому чоловікові. Зрештою, йому необов'язково пояснювати. Я ж не гніваюся. Зовсім! Ні крапельки! Тільки б він був тут, мій маестро, мій любий Дані...

Сивий чоловік, спокійний, худорлявий і жилавий, здивовано підніс мене аж до очей. Очі – світлі, неначе роки потроху випили з них густу синю барву й залишили тільки сірувату блакить. Не Даніель! Ні, не Даніель...

Я до вечора лежала на великому столі, від якого ще струменів ледь чутний аромат свіжоструганої соснини. Аж після заходу сонця хата наповнилася людьми – дорослими та малими. Малі намагалися бренькнути на моїх струнах, а старші, втомлено присівши, дивилися на чоловіка: ім було байдуже до мене, їх цікавили тільки білі аркуші в його руках – папери, доправлені разом зі мною. Я чула, як господаря запитували, чи він справді Микола Баскаль, і змушували поставити підпис на підтвердження, що він отримав цілими й неушкодженими скрипку та листи аж зі столиці Франції.

– Читай-но, Тимоше, – Микола підсунув їх дуже схожому на нього, але чорноокому чоловікові, мабуть, синові.

– Але тут не по-нашому написано! – Тиміш відсунув їх назад до батька.

– Учив же тебе...

– Такий, значить, із тебе вчитель.

– Такий, значить, із тебе учень!

– А нащо мені було сили тратити намарне? Ми ж не збиралися їхати до Франції. Хіба корови жирніше молоко давали б чи кури більше яець несли б, якби я з ними по-французьки балакав?

– Базікало! – розсердився старший чоловік.

Він втомлено відмахнувся від синових слів, як від набридливої мухи, дістав із шухляди окуляри з тонкою білою гумкою замість завушників і поволеньки став розбирати написане. Спочатку читав французькою, а потім озвучував українською.

«Яка жахлива вимова!», – подумала я. Але що хотіти від людини, яка невідомо чи й розмовляла колись французькою.

«Шановний мсьє Миколо!

Передаємо вам те, що мав отримати ваш батько, Даніель Паскаль, після смерті вашого діда Жозефа Паскаля. На жаль, нашій нотаріальній конторі довго не вдавалося розшукати його адресу. А коли ми її нарешті знайшли, з'ясувалося, що його вже немає серед живих. Тож ви, як єдиний спадкоємець Даніеля Паскаля, віднині повноправний власник цієї скрипки...»

– Тьху! І ще раз тьху! – сплюнув Тиміш. – Оце така французька спадщина? Краще б грошенят підкинули єдинокровним нащадкам. А чого там написано «Паскаль»? Ми ж Баскалі.

Старший нічого не відповів і другого листа читав уже мовчки, про себе. Він беззвучно ворушив губами, а я слухала.

«Дорогий Даніелю!

Прости мені мій дурний вчинок. Жаль, що я ніколи так і не поговорив з тобою відверто. То бракувало часу, то вважав, що ти ще надто юний для серйозної розмови, а потім просто перестав тебе розуміти. Ми були батьком і сином, але так і не стали справжніми друзями. Це моя провина, тільки моя.

Ти зробив нам з мамою дуже боляче. І тоді, коли покинув медичний університет, а ще більше – коли втік на ту кляту війну. Ми, Паскалі, ніколи нікого не вбивали, тільки рятували. “Така наша місія на землі”, – думав я. Навіщо тобі здалася та війна – війна не за оборону Франції? Навіщо це потрібно було тобі, моему єдиному синові, моїй гордості, моїй надії? Коли дядько Жан повернувся, а від тебе – жодної звістки, коли від горя померла твоя мама, я вже не знав, для чого жити.

І ось через три роки ти являєшся, просиш про допомогу – не для себе (хоч я зразу помітив, що ти хворий), а для дружини, яка занедужала перед пологами. Я сказав, що не маю грошей і порадив продати твою червону скрипку. Мені цікаво було, кого з них двох ти любиш більше. Ти вибрав свою маленьку чужинку, а потім невтішно плакав, як дитина, за скрипкою. Злість моя раптом вщухла, як літня гроза. Мені стало так жаль тебе! Але, намагаючись зберегти залишки колишнього гонору, я не поступився.

Знайшов покупця для твоєї скрипки, який міг би гідно оцінити червоний шедевр Ніколя Люпо, а отже, й допомогти тобі. Повір, хоч Люпо вже став на один щабель зі Страдіварі, ніхто інший не заплатив би тобі такі гроші, як графиня де Бурмон, яка тривалий час була моєю пацієнткою. Але річ не лише в грошах. Тоді я ще плекав примарну надію, що без цієї скрипки, яка ніби зачарувала, заморозила тебе й забрала у мене, ти повернешся до медицини, врятуєш нашу клініку та продовжиш мою справу. Ти ж іще був таким молодим!

Як я картав себе за те, що вдіяв! Зібрав усі гроші, які мав, ладен був продати й клініку, аби тільки відкупити твою улюбленицю. Але в графині де Бурмон її вже не було. Я біг щоразу, як у місті з'являлися зі своїми шатрами мандрівні цигани, – сподівався, що побачу саме той табір, який видував у малого Бурмона твою скрипку. Якось він таки навідався і мені вдалося знайти ту саму циганку, але скрипки в неї вже не було. Та провидіння зглянулося на мене. Одного ранку воно послало до мене прибулого з війни в Алжирі сина мого давнього знайомого. Він допоміг мені знайти й викупити скрипку. Як же довго їй довелося мандрувати! Які історії судилося пережити!

Ти, Даніелю, дав мені гарний урок: у кожного свій шлях, і не можна змушувати когось іти твоєю дорогою – навіть власну дитину, рідну кров. Бо нещасна та людина, яка займається не своєю справою.

Сподіваюся, у тебе все буде гаразд. Ти маеш кохану дружину, повертаю тобі і твою улюблену скрипку.

Жозеф Паскаль»

У Миколи було п'ятеро внуків. Але тільки один з них потягнувся до мене – Олександр, Сянько, Сяньо, Сяньчик, кароокий чорнобривчик, який уперто бігав за іншими дітьми, припадаючи на праву ніжку. Вроджена кульгавість дала йому, єдиному з родини Баскалів, шанс вижити в роки Першої світової війни, бо через той гандж його не взяли на фронт. Ця війна, на відміну від тієї, через яку сто років тому доля закинула мене на Волинь, не обминула Староліси. В село заходили то солдати російської армії, то австрійці. Всі вимагали молока, яець і м'яса, реманенту й коней, і від усіх село потайними стежками знову втікало до лісу, за болота.

Трьох Сянькових братів забрали до царської армії, і жоден із них не повернувся додому. Не повідомили навіть, де їх поховано. Вочевидь, у братських могилах, в які скидали сотні трупів. Сестру під час російського прориву, в якому генерал Брусилов використав тактику «випаленої землі», вивезли на схід, і відтоді слід її загубився. Сянько зостався на принишклому та пограбованому війною хуторі сам. Щонеділі ми з ним ходили до села. Те миттю збігалося на нашу появу. Час не змінив мого голосу, зате переінакшив мелодії. Замість шедеврів знаменитих європейських класиків Вівальді, Альбіоні, Генделя, які так любляв Даніель, Сянько грав поліські польки, вальси, веснянки, під які витанцьовувало сільське жіноцтво, хоча б на якийсь час забуваючи про свої втрати та вдовину долю. Чоловіків викосила війна, ця проклята світова бійня: у Старолісах їх залишилося, аби на пальцях однієї руки полічити. Тож на Сянька не те що молодиці, а й не одна дівка поглядала з промовистим натяком. Я ж причарувала йому найкращу – Настуню. Вони народили двох дітей, вивели їх у люди – син Леон став залізничником, донька Христина вийшла заміж у своєму селі Староліси. А Сянько з Настею до самої старості прожили на хуторі. Помираючи, старий скрипаль передав мене своєму внукові Луці.

Хлопчик мав три роки, коли вперше взяв мене до рук – іще невмілих, але таких знайомих, таких рідних. Моя душа, що вгледіла його через елегантні ефі, вмить забриніла, завібрувала від щастя – переді мною стояла маленька копія Даніеля: такі самі чорні допитливі очі, смоляні кучері, тонкі пальці. Я так хотіла, щоб він полюбив мене! Бо я його вже любила.

За рік після смерті Олександра Лука став моім повноправним володарем. А ще за дев'ять я зрозуміла, що він мене також любить. По-справжньому любить.

Коли у будинку Баскалів з'явився той дженджуристий панок у чорному пальті та високому капелюсі, мені чомусь стало дуже тривожно. Відчувала: незнайомиць приїхав по мене. Так воно й було. Хтось у Варшаві розповів тому панкові про червону скрипку самого Ніколя Люпо, яка дивом дивним опинилася у працівника російської імперської залізниці Леона Баскаля.

– А навіщо вона вам, простому залізничникові? Ви ж на ній не граєте, – сказав вкражливо.

– Та вона не моя. Батько її нашому малому заповів, – неохоче відповів Леон.

– То у вашому домі за господаря якийсь малий дівтак? Воно й видно. Не вельми розкошуєте...

Непроханий гість тиснув на слабкі місця господаря і нагадував голодного тигра, що втягнув гострі пазурі у м'які подушечки лап, але приготувався ось-ось їх випустити й зробити стрибок.

– Господар тут я! – розсердився Леон Баскаль. – Сім'я моя не розкошує, проте й не голодує. І син мій тямущий – що до науки, що до музики.

– Я заплачу вам стільки, що ви зможете свого малого у Варшаві вивчити і кілька нових скрипок йому купити. Та й зараз вам би гроші зайвими не були. Хіба не так?

Леон Баскаль пообіцяв подумати. Може, й справді варто було б... А Луці купили б звичайну скрипку. Яка різниця, на якій грати – аби скрипка.

Лука затявся:

– Не віддам! А якщо так бракує грошей, то піду працювати й буду вам допомагати.

– Ти диви, який чибуристий![19 - Чибуристий (діал.) – задерикуватий.] Я тут сушу голову, як би його вивчити, у люди вивести, а він ладен поштурмаком зостатися, зате з дідовою скрипкою! Ось як візьму попругу, то на дупу не сядеш, робітничок-рятівничок! – розгнівався батько.

На ранок Лука не встав із постелі. І мене біля себе поклав. Обійняв, міцно-міцно притиснув до себе. Думали, прикидається, вдачу свою баскальську демонструє, а в нього гарячка. Нікого до мене не підпускав, нікому не дозволяв навіть торкнутися до мене.

Панок приїхав за тиждень, поговорив-посварився, покрутився-повертівся, помахав пачкою банкнот перед носом господарів, а тоді сів на потяг – і тільки його й бачили.

А Лука таки знайшов роботу – в бібліотеці. Чотирнадцятирічним уже сам їздив до Львова, купував українські книжки та журнали, видавав людям. Заробіток не який, але він усе до копійки батькові віддавав. Отакий баскальський характер.

Що дорослішим ставав Лука, то більше Даніеля нагадував. Такий самий непосидючий і непередбачуваний, запальний і сентиментальний, так само не вмів прораховувати наперед ходи на шаховій дошці життя, через що частенько встряє в халепу, так само сміється і так само грає.

«Боже, як він грає!», – чула я не раз. Ніхто й не здогадувався, що це я, його «червона панна», відкривала перед ним свою душу так, як відкривала її тільки перед Даніелем.

Без гіпсу рука стала такою легкою, ніби на ній не залишилося ні кісток, ні м'язів. Здається, дмухнув би хтось – і вона знялася б у повітря, як пушинка кульбаби. Яку ж це вагу треба було аж місяць носити! Лікар сказав, що променева кістка зрослася нормально. Звісно ж, для підтвердження треба зробити знімок, але його досвідчене око – точне, як рентген, він же за сорок років на таких переломах собаку з'їв. Отож, із кісткою все буде гаразд: спеціальні вправи, процедури, масажі, тренування – і місяців за півтора-два рука стане як новенька. З пальцями значно гірше. Добре, що від ампутації вдалося врятувати, а от чутливість...

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

1

Тарапата (діал.) – голосна сварка. (Тут і далі прим. авт.)

2

Візігорна (діал.) – делікатна, витончена.

3

Жвандіти (діал.) – бурчати.

4

Шудрата (діал.) – розкошлана.

5

Гемби (полонізм) – губи.

6

Лагодзінки (діал.) – смаколики.

7

Квяти (діал.) – квіти.

8

Ясниця (діал.) – ясна погода.

9

Шальоха (діал.) – святкова квітчаста хустка.

10

Любовальниця (діал.) – жінка, яка часто закохується.

11

Лідавий (діал.) – поганий.

12

Стидомирниця (діал.) – безсоромниця.

13

Осінка (діал.) – осіннє пальто.

14

Куфер (діал.) – скриня.

15

Воропаха – те саме, що й горопаха.

16

Бинда (діал.) – стрічка.

17

Політок (діал.) – підліток.

18

Вердзігіль (діал.) – непосида, вертун.

19

Чибуристий (діал.) – задерикуватий.

Купить: https://telnovel.me/ru/gumenyuk_nad-ya/dozhiti-do-vesni

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)